

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Кафедра дошкільної освіти

Магістерська робота

На тему:

«Особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор»

Виконала:

студентка VI курсу, групи ДОМ –61

галузі знань: 01 Педагогічна освіта

напряму підготовки: 012 Дошкільна освіта

Коваль Анна Сергіївна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

*доцент **Пихтіна Н.П.***

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук,

*доцент **Тимошенко О.А.***

кандидат психологічних наук,

*доцент **Пісоцький О.П.***

Ніжин – 2020

Магістерська робота на тему *«Особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор»* виконувалась на теоретичному й емпіричному рівні. На теоретичному рівні здійснене теоретичне обґрунтування проблеми соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор.

На емпіричному – представлені програма і методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. В межах цієї частини роботи, нами розроблені критерії, показники та рівні соціалізації особистості у дошкільному дитинстві.

Підібрані й розроблені методики для практичного вивчення стану соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор.

Розроблені й перевірені педагогічні умови використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація дітей старшого дошкільного віку, творчі ігри.

The master's thesis on the topic "features of socialization of older preschool children by means of creative games" was carried out at the theoretical and empirical level. At the theoretical level, a theoretical substantiation of the problem of socialization of older preschool children by means of creative games is carried out.

The empirical course presents the program and methodology of the ascertaining, forming and control stages of the pedagogical experiment. As part of this part of the work, we have developed criteria, indicators and levels of socialization of the individual in preschool childhood.

Methods for practical study of the state of socialization of older preschoolers by means of creative games have been selected and developed.

Pedagogical conditions for using creative games in the process of socialization of older preschoolers have been developed and tested.

Keywords: socialization, socialization of older preschool children, creative games.

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ІГОР

1.1. Вивчення проблеми соціалізації у психолого-педагогічній літературі

1.2. Вплив стихійної соціалізації на формування старших дошкільників.....

1.3. Сутність та особливості спрямованої соціалізації старших дошкільників.....

1.4. ...Творча гра як провідна діяльність та засіб спрямованої соціалізації старших дошкільників
.....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....

РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ІГОР

1.2. Критерії, показники та рівні соціалізації особистості у дошкільному дитинстві.....

2.2. Методика й результати вивчення стану соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор.....

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....

РОЗДІЛ III. ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧИХ ІГОР У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....

3.1. Педагогічні умови використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників.....

3.2. Система оптимізації педагогічних умови використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників.....

3.3. Аналіз результативності дослідно-експериментальної роботи...

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.....

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти актуальною залишається проблема виховання всебічно розвиненої дитини, яка має бути повністю підготовлена до самостійного життя у суспільстві. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» одним із напрямів цілісного процесу дошкільної освіти є набуття дитиною життєвого соціального досвіду, що й забезпечує її різнобічний розвиток. Розвинена дитина відповідатиме запитам суспільства, яке потребує життєздатних, самостійних, комунікабельних особистостей, тому пріоритетним є соціальний розвиток дитини, який варто починати з дошкільного віку.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначає обов'язковий мінімальний ступінь компетентності, необхідний для нормального функціонування дитини в навколишньому середовищі. У ньому наголошено, що дошкільний заклад є відповідальним за процес соціального розвитку особистості та передбачено набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей.

Головним соціальним процесом, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, є процес соціалізації. Першочергового значення набуває проблема соціалізації особистості саме у дошкільному дитинстві, що засвідчують психолого-педагогічні дослідження останніх років. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості як результат її соціально-особистісного розвитку та виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної життєдіяльності. У зв'язку з цим дошкільному навчальному закладу відводиться особлива роль – спільно з сім'єю стати провідною соціальною інституцією соціалізації дошкільника, яка забезпечує запровадження

соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довікеллі.

Проблеми соціалізації особистості розглядалися з філософських, соціологічних, психологічних, культурологічних, педагогічних позицій. Серед зарубіжних учених, які суттєво вплинули на дослідження проблеми соціалізації, слід назвати Е. Дюркгейма, Е. Еріксона, Дж. Міда, Т. Парсонса, З. Фрейда та ін. В історико-педагогічному вимірі загальній соціалізаційній проблематиці присвятили свої роботи С. Русова, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та інші педагоги. Соціально-психологічним аспектам соціалізації з урахуванням вікових особливостей присвячені дослідження Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Кононко, О. Леонтьєва, В. Мухіної).

На сучасному етапі дослідження проблем дитинства та особливостей дитячої субкультури здійснюють українські учені (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Зверєва, О. Караман, Т. Кочубей, Т. Поніманська).

Особливе місце серед досліджень проблем соціалізації особистості займають роботи Ю. Богінської, О. Вишневської, С. Курінної, І. Печенко, С. Савченко, що присвячені соціалізації дітей та молоді.

Відомо, що важливим етапом розвитку дитини є дошкільний вік. Саме у цей період діти засвоюють суспільні норми і правила поведінки, встановлюють стосунки з дорослими й однолітками. Гра в дошкільному віці є провідним видом діяльності, тому цікавим у науковому й прикладному аспектах є вивчення самоцінності творчих ігор дітей старшого дошкільного віку як засобу попередження та подолання негативних проявів у дітей. Дослідженням впливу ігор на дітей дошкільного віку займалися А. Бурова, А.

Усова, Л.Артемова, на сучасному етапі дослідженням ігор дошкільників займаються М. Шуть, О. Шевцова, І. Карабаєва, Т. Піроженко.

Проте відсутність достатньо повного вивчення процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві засобами гри, викликала об'єктивну необхідність вивчення зазначеної проблеми та зумовила вибір теми дослідження: **«Особливості соціалізація дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор».**

Наукова проблема: соціалізація особистості дитини.

Науковий напрямок: проблема соціалізації дитини дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації старших дошкільників засобами гри.

Предмет дослідження – педагогічні умови використання творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично вивчити педагогічні умови використання творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблему соціалізації старших дошкільників у психолого-педагогічній літературі;
2. З'ясувати сутність та особливості впливу стихійної і спрямованої соціалізації на формування особистості старших дошкільників;
3. З'ясувати особливості впливу творчої гри як засобу спрямованої соціалізації на соціалізацію старших дошкільників;
4. Визначити та проаналізувати критерії, показники та рівні соціалізації старших дошкільників;

5. Розробити систему роботи з оптимізації педагогічних умов використання творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників.

Гіпотеза: процес соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор буде ефективнішим, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

1. Забезпечення методичного супроводу використання творчих ігор у процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку;
2. Створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти;
3. Залурення старших дошкільників до активної соціально-комунікативної та ігрової діяльності з дітьми і дорослими.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі *методи дослідження*:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення;
- *емпіричні*: вивчення психолого-педагогічної літератури, педагогічний експеримент, анкетне опитування, бесіда, спостереження;
- *методи математичної статистики* й обробки результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні процесу соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор, визначенні критеріїв, показників та рівнів соціалізації старших дошкільників, аналізі педагогічних умов використання творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників.

Практичне значення дослідження полягає в емпіричному вивченні педагогічних умов використання творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників, розробці й перевірці ефективності системи роботи з вдосконалення означених педагогічних умов.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції – «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (27 листопада 2019 р.); у статті *«Творча гра як провідна діяльність та засіб спрямованої соціалізації дошкільників»*, що опублікована у збірнику студентських наукових праць *«Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку»*.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – **с.**

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ІГОР

1.1. Вивчення проблеми соціалізації у психолого-педагогічній літературі

Дослідження соціалізації дітей досить розлогі й багатовекторні. Вони концентруються у великий міждисциплінарний сегмент, який об'єднує різні методології, теоретичні напрями, концепції, моделі, зв'язки, пов'язані з дослідженням проблем дитинства. Звісно, що найповніша й найбільш об'єктивна характеристика процесу соціалізації можлива лише внаслідок її міждисциплінарного дослідження.

Грунтовні наукові доробки філософів, соціологів, педагогів, етнографів, психологів, які досить різнобічно розглядали питання становлення та формування людини як повноцінного члена суспільства дали можливість у середині ХХ ст. виокремити теорії соціалізації як самостійні галузі дослідження.

З точки зору Г. Тарда та Ф. Гіддінгса, які ввели до наукового обігу термін «соціалізація», це процес, що здійснюється як завдяки стихійним впливам оточення, так і внаслідок цілеспрямованого суспільного впливу (сім'я, дошкільний заклад, школа, позашкільні центри та інші соціальні інституції), який має виховну спрямованість [39, с. 76].

Багатозначний термін «соціалізація» тлумачиться І. Коном, як сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. Соціалізація включає в себе не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи (виховання

у широкому значенні слова), але й стихійні, спонтанні процеси, що так чи так впливають на формування особистості [24, с. 21].

I. Кон акцентує увагу на тому, що у процесі соціалізації індивіди не просто адаптуються до середовища і засвоюють наявні в ньому соціальні ролі та ідентичності, але й навчаються встановлювати, підтримувати і змінювати такі ідентичності, перетворюючи тим самим самих себе і навколишній світ» [25, с. 152].

Аналізуючи проблеми дитячої соціалізації, Д. Фельдштейн [56, с. 145], автор концепції соціально-нормативної періодизації формування дитячої особистості, акцентує увагу на тому, що сам термін «соціалізація» трактується двояко. З одного боку, розглядається «лише як процес засвоєння (присвоєння) і реалізації людиною соціального (норм, відносин, різноманітних проявів духовності), що протидіє, хоча одночасно і пов'язано, з індивідуалізацією». Так, подається цей термін у психологічній літературі [13, с. 415].

З іншого боку, термін «соціалізація» трактується як реальний зміст дорослішання дитини, що реалізується в єдності процесу соціалізації-індивідуалізації, завдяки якому відбувається формування власного соціального як головного результату соціального дозрівання, у якому й здійснюється становлення індивідуальності суб'єкта активної творчої дії. Під соціалізацією Д. Фельдштейн розуміє «процес входження до світу конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціального як загальної характеристики людства. Це усвідомлення, освоєння («привласнення») дитиною соціокультурних досягнень суспільства і забезпечує індивідуалізацію, оскільки тільки в суспільних контактах, діалозі, «пробі» себе в соціальному, самовизначенні в соціокультурному просторі і розвивається самосвідомість. Тому чим більше підростаюча людина соціалізується, тим більшою мірою вона індивідуалізується» [55, с. 18].

На думку Б. Ананьєва, основними сферами, в яких розгортається процес соціалізації, є *діяльність, спілкування та самосвідомість*. Перша сфера, яка потребує уточнення у контексті цього процесу, – це *діяльність*. За оцінкою науковця, саме в діяльності людина виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності» [58, с. 100]. Зі сказаного вище випливає, що діяльність – це процес динамічний, у ході якого і розвивається особистість.

Другою сферою, розгортання соціалізації є сфера *спілкування*.

Психологічна наука трактує як специфічну форму діяльності і як самостійний процес взаємодії, необхідний для реалізації інших видів діяльності особистості. Водночас саме спілкування на різних етапах життєвого шляху стає основним каналом соціалізації особистості» [52, с. 43]. Б. Ананьєв визначає спілкування як найважливішу соціальну потребу, без реалізації якої уповільнюється, а подекуди і зовсім припиняється формування особистості [52, с. 43]. Соціалізація особистості поза комунікацією, без співпраці й діалогу, без взаємодії та сприйняття людьми один одного неможлива [52, с. 44]. Адже соціально-психологічна компетентність та комунікабельність, якими наділений індивід, і є необхідними атрибутами діяльності. Завдяки спілкуванню відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми одне одного.

Сфера *самосвідомості* – третя сфера соціалізації – передбачає становлення «Я-концепції» індивіда як динамічної системи уявлень людини про себе, настанов, спрямованих на себе. До неї входять: образ «Я» – усвідомлення особистістю власних фізичних, інтелектуальних та інших якостей; самооцінка, потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою [6, с. 16]. «Я-концепція» виконує потрійну функцію: вона сприяє досягненню внутрішньої

узгодженості особистості; визначає характер і особливості інтерпретації набутого досвіду; слугує джерелом очікування відносно особистісної поведінки і самого себе. Позитивна «Я-концепція» визначається трьома факторами: «повною впевненістю в імпонуванні іншим людям, упевненістю у здатності до того чи того виду діяльності та почуттям власної значущості» [6, с. 32].

Як зазначає І. Рогальська сучасна дослідниця засад соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, у вітчизняних філософсько-психологічних концепціях було започатковане розуміння і суперечностей у самих основах соціального життя, і неправомірності заперечення того, що зростаюча особистість не просто відчуває потребу, а й постійно прагне бути активним суб'єктом власного життя. Роль, відведена соціалізації й вихованню, таким чином, полягає в тому, щоб не стримувати, а навпаки допомагати дітям проявляти власну унікальність у нормативній поведінці [50, с. 271].

Процес соціалізації особистості відбувається у соціальному середовищі завдяки механізмам інтеріоризації та екстеріоризації через формування соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом. Таке зосередження уваги на особистісному аспекті та на активній позиції особистості в цьому процесі на думку І. Рогальської є значущим у розробці проблеми соціалізації, що вивчається педагогікою, яка завжди використовувала і синтезувала наукові здобутки психологічної науки [6, с. 33].

Найбільш ґрунтовну й концептуально розроблену теорію соціалізації пропонує, дослідник А. Мудрик, який тлумачить поняття соціалізації як «процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом» і подає його як сукупність чотирьох складових:

– стихійної соціалізації у процесі стихійної взаємодії людини із суспільством та стихійного впливу на неї різних, зазвичай різноспрямованих обставин життя;

– відносно керованої соціалізації у процесі та результаті впливу з боку держави на обставини життя тих або тих категорій громадян;

– відносно соціально контрольованої соціалізації у процесі плано-мірного створення суспільством і державою умов для виховання людини;

– більш або менш свідому самозміну людини [38, с. 47].

Н. Головановою запропоновано п'ять підходів до вивчення педагогічної характеристики цього поняття:

1. Соціологічний. Соціалізація розкривається як процес засвоєння дитинством творчого потенціалу культури, як механізму соціального наслідування, що передбачає і стихійні впливи середовища, і цілеспрямоване виховання та навчання.

2. Факторно-інституційний. Соціалізація визначається як сукупність дій факторів, агентів та інститутів соціалізації.

3. Інтеракціоністський. Найважливішою домінантою соціалізації є міжособистісна взаємодія, спілкування, без якого становлення особистості не можливе.

4. Інтеріоризаційний. Соціалізація передбачає засвоєння особистістю норм, цінностей, настанов, що виробило суспільство. Як наслідок, особистість виробляє систему внутрішніх регуляторів, форм поведінки.

5. Інтраіндивідуальний. Соціалізація не вичерпується адаптацією до середовища, а є творчою самореалізацією особистості, перетворенням себе, самовдосконаленням [15, с. 43].

Необхідність з'ясування сутності процесу соціалізації у педагогічному контексті вимагає уточнення деяких параметрів його значущості для освіти особистості. Так, І. Рогальська переконана, що «соціальне становлення

особистості передбачає взаємозв'язок соціалізації, індивідуалізації та виховання як діалектичного поєднання факторів соціалізації та виховання в освітньому просторі розвитку особистості.

І. Рогальська припускає існування механізму опанування культури суспільства, включення особистості до соціальної практики, який, відповідно, забезпечить соціокультурне становлення підростаючої особистості. Цей механізм забезпечує процес – виховання [50].

У педагогічному енциклопедичному словнику виховання тлумачиться як таке, що є багатозначним. Його розглядають як суспільне явище, діяльність, процес, цінність, систему, дію, взаємодію тощо [41, с. 42]. Окрім того, дослідники розглядають виховання у широкому соціальному значенні, окреслюючи цим поняттям вплив на людину суспільства загалом, тобто фактично ототожнюючи соціалізацію і виховання.

На думку І.Беха, виховання як суспільне явище історично виникає як певний механізм, сторона, елемент соціалізації. Необхідність його виникнення стосовно соціалізації зумовлена суспільними потребами. Терміни «соціалізація» і «виховання» є двома сторонами одного процесу, оскільки цілісність соціального та індивідуального життя передбачає взаємозумовлену єдність передбачуваного і стихійного, організованого і випадкового [7, с. 6].

Таким чином, ми встановили, що термін соціалізація різними дослідниками тлумачиться по-різному. Найбільш вживаним є і доцільним в межах нашого дослідження є визначення соціалізації, як сукупності всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає змогу йому функціонувати як повноправному члену суспільства. Нами визначені сфери, де розгортається процес соціалізації, а саме: діяльність, спілкування та самосвідомість. Процес соціалізації

невід’ємно пов’язаний із процесом виховання, оскільки на його основі здійснюється розвиток особистості.

1.2. Вплив стихійної соціалізації на формування старших дошкільників

Сьогодні в педагогічних дослідженнях особливе місце посідає питання стихійної соціалізації дітей дошкільного віку. Це пояснюється динамічністю сучасної соціокультурної ситуації та усвідомленням науковцями необхідності формування адаптивних механізмів і мобільності молодого покоління в умовах постійних змін середовища. У контексті сказаного, особливого пріоритету набувають дослідження дитячої особистості, обґрунтування умов її повноцінного та гармонійного розвитку, що приводить до пошуку шляхів оновлення змісту освіти й виховання дитини, психолого-педагогічних умов оптимального розвитку дітей у сім’ї та дошкільних навчальних закладах.

Науковці розглядають *стихийну форму соціалізації* – як «автоматичне» виховання певних соціальних навичок у зв’язку з постійним перебуванням індивіда в безпосередньому соціальному оточенні [29, с. 201].

Часто у процесі стихійної соціалізації у дошкільників виникає та демонструється негативна поведінка. Науковці розглядають поняття «негативні прояви у поведінці» та «негативна поведінка» як близькі і тотожні. *Негативні прояви у поведінці дітей* – це прояви, що виникають під впливом розвитку соціальних, психолого-педагогічних, медико-біологічних факторів, внаслідок чого відбувається порушення ставлення до існуючих норм поведінки [40; 44].

Термін «*негативна поведінка*» доцільніше використовувати для означення сутності поведінки, що відхиляється від норми на початкових

етапах її формування. «Негативні прояви» краще застосовувати у ситуаціях, коли мова йде про різновиди такої поведінки.

Відповідно до завдань нашого дослідження, вважаємо за необхідне розглянути вплив стихійної соціалізації та особливості взаємодії особистості й середовища, що, зі свого боку уможливить визначити її вплив на формування особистості дошкільника.

Середовище як фактор соціалізації особистості, вважає І. Рогальська, має істотне значення: воно надає дитині можливості бачити соціальні явища з різних боків, що забезпечує вироблення і накопичення соціальних почуттів та моральних орієнтирів, норм, стереотипів, нормативів її поведінки. Його вплив, здебільшого, має стихійний характер, що не завжди піддається педагогічному керівництву і спричиняє низку труднощів на шляху становлення особистості [50, с. 123].

Сім'я як персональне середовище розвитку – один з найважливіших інститутів соціалізації особистості, адже воно зумовлює спосіб життя дитини, її соціальне існування, впливає на формування нових соціальних якостей, умінь та навичок [18, с. 39 – 40]. Під несприятливим впливом сім'ї у дітей дошкільного віку формується негативні якості, деструктивна поведінка.

За оцінкою В.Оржеховської, Н.Пихтіної, *неблагополучна сім'я* – це сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини. За наявності негативних впливів поведінка дитини істотно спотворюється, визначається ранньою втратою потреби у спілкуванні з батьками, егоїзмом, замкненістю, конфліктністю, впертістю, не адекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою), озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю, втечами з дому. У неблагополучній сім'ї спостерігається явна або прихована емоційна напруга дитини. Часті покарання, окрики, невдоволення з боку батьків примушують дитину думати,

що її не люблять, що вона нікому не потрібна. Це створює емоційний дискомфорт у душі дитини [40].

Поняття «негативні прояви в поведінці» тісно пов'язані з поняттям «відхилення в поведінці». І. Кон, визначає відхилення в поведінці як соціологічний термін, що характеризує вияви поведінки, які не відповідають або суперечать прийнятим у суспільстві нормам, етичним еталонам і рольовим функціям.

Н. Пихтіна пропонує класифікацію негативних проявів на основі критерію чинників, що їх зумовлюють: негативні прояви поведінки, зумовлені дефіцитом уваги; кризами психовікового розвитку; неправильним вихованням в сім'ї; несприятливою адаптацією до ЗДО та школи [43, с. 164].

Оскільки окремі чинники виникнення негативних проявів у поведінці дітей є одночасно і факторами соціалізації дитини, зупинимось детально на аналізі трьох основних груп, а саме: несприятливі, неблагополучні умови життя і дефекти виховання в сім'ї (мікросоціальні фактори).

Негативні прояви поведінки, зумовлені дефіцитом уваги.

Незадоволена потреба в увазі, безумовній любові й особистісній значущості є підґрунтям для формування негативізмів у поведінці дитини. Серед типових помилок сімейного виховання, які можуть викликати негативні прояви у поведінці дітей, найбільш поширеними є такі:

а) недостатня (а часом повна) відсутність управління поведінкою дітей, слабкий контроль за їх життям, за їх розвитком; поведінка дітей є фактично некерованою, що сприяє формуванню дитячої бездоглядності;

б) діаметрально протилежне ставлення до дітей: гіперопіка, позбавлення дитини самостійності, прояву ініціативи; або надмірна суворість, грубість, що межує з жорстокістю;

в) відсутність цілеспрямованості у виховних впливах на дитину, непослідовність і неузгодженість дій батьків та інших членів сім'ї по відношенню до дітей;

г) негативний приклад дорослих членів сім'ї, конфлікти між батьками, між батьками і дітьми [43, с. 164].

Негативні прояви поведінки, зумовлені неправильним вихованням в сім'ї. Унаслідок неправильного виховання в сім'ї, уже в дошкільному віці виникають помилки в поведінці дитини: невміння гратися з однолітками, спілкуватися з ними, формується неправильне ставлення до старших і до самого себе. У їх основі - невдачі в грі і трудових діях, що зароджують невпевненість у собі, образливість, упертість і навіть агресивність, озлобленість [40, с. 55]. До чинників негативних проявів у поведінці, зумовленої неправильним вихованням, відносять:

- 1) копіювання поведінки іншої людини;
- 2) неправильна спрямованість родинного виховання;
- 3) тривале перебування дитини сам на сам з непосильними для неї проблемами;
- 4) невміння розподіляти час та організувати своє дозвілля;
- 5) відсутність інших шляхів для самоствердження та самореалізації;
- 6) прагнення привернути до себе увагу;
- 7) спроба розважитися [43, с. 169].

Негативні прояви поведінки, зумовлені несприятливою адаптацією до ЗДО та школи.

О. Кононко виділяє такі типові реакції ще дошкільника на нові умови життя: розлади настрою і соціальної поведінки, головні болі, розлади системи травлення. Симптомом поганої адаптації ще дошкільника до школи, переживання ним внутрішньої тривоги або конфлікту є тики. У хвилини розпачу; і дискомфорту в дитини спостерігається часте кліпання повіками

або посмикування м'язів обличчя [28, с. 143]. Окремі активні діти в період адаптації виявляють негативну поведінку по-різному : вони погано спілкуються з однолітками, сваряться з ними, провокують бійки, їм притаманні агресивність, неслухняність, схильність до руйнівних дій, брехливість.

Сучасний дошкільний заклад має стати «інститутом соціалізації». Передусім це відбувається завдяки поступово зростаючій ролі дитячого співтовариства, яке, за твердженням Ю. Лотмана, починаючи зі старшого дошкільного віку суттєво впливає на процес соціалізації дитини [54, с. 86]. Дитяча спільнота – це, передовсім, інформація про соціальну дійсність, яка активно сприймається дитиною, швидко й легко засвоюється, близька інтересам дітей, хоча частково і вирізняється неточністю. Взаємини дітей стають перевіркою та закріпленням засвоєних соціальних моральних норм.

Досить часто група однолітків негативно впливає на дитину. Якщо у неблагополучній сім'ї, де є дитина, яка відвідує дошкільний навчальний заклад, бачить ті негативні норми, які існують в її сім'ї, то така дитина може переносити негативну поведінку, якій будуть слідувати інші діти. В цьому випадку, діти можуть засвоїти «зразки» негативної поведінки. Спочатку ці «зразки» будуть простежуватися у грі, а згодом, вони перейдуть на інший щабель. За оцінкою А.Мудрика, у процесі соціалізації в дитячому співтоваристві, керованому педагогом, належить дуже значна й відповідальна роль. Його не можна замінити дорослим товариством, оскільки груповий вплив – один із найперспективніших з усіх сфер стихійного впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, уміння відгукуватися на потреби інших людей [38, с. 165].

Одним із джерел існування і розвитку світу дитинства дослідники виділяють дитячу субкультуру, завдяки якій діти з покоління у покоління передають специфічні способи організації життя у дитячому товаристві,

норми і цінності світорозуміння та світосприйняття, елементи соціальної поведінки і міжособистісних стосунків із довкіллям [38, с. 209].

Психологічний словник за редакцією М.Ярошенка, визначає *дитячу субкультуру* як особливу систему дитячих уявлень про світ, цінності, моделі поведінки та спілкування, своєрідна культура, що існує за власними специфічними і самобутніми законами, хоч і в полі загальної культури. У широкому значенні дитяча субкультура – все те, що створене дорослими для дітей і самими дітьми, у більш вузькому – смисловий простір цінностей, настанов, способів діяльності та форм спілкування в історичній соціальній ситуації розвитку [30, с. 86]. В. Кудрявцев вважає, що дитяча субкультура – це особлива система наявних у дитячому середовищі уявлень про світ, цінності тощо, яка частково стихійно складається всередині панівної культурної традиції певного суспільства і посідає в ній відносно автономне місце [31, с. 98].

Показовим у контексті розгляду дитячої субкультури як фактора соціалізації особистості в дитинстві є її функціональне призначення: *соціалізуюча функція дитячої субкультури* полягає у наданні дитині особливого психологічного простору, у якому вона набуває соціальної компетентності у групі рівних [1, с. 37]. Тож, дитяча субкультура – своєрідний спосіб світобачення та світорозуміння дитини, сукупність різноманітних форм активності, завдяки чому формується цілісний життєвий досвід, досягається розуміння різних сторін соціального життя та самоутвердження в ньому.

Таким чином, ми визначили, що мікросоціальні чинники є важливими факторами соціалізації старших дошкільників та за певних несприятливих умов носити стихійний характер і негативно впливати на формування і розвиток особистості дитини. Стихійна соціалізація активно вивчалася в педагогічних дослідженнях, і розглядалася науковцями як “автоматичне” виховання певних соціальних навичок у зв’язку з постійним перебуванням

індивіда в безпосередньому соціальному оточенні. В межах стихійної соціалізації, дієвими є неблагополучна сім'я, де дитина засвоює неправильні норми поведінки у суспільстві, група дітей дошкільного віку, різноманітна спільнота людей.

1.3. Сутність та особливості спрямованої соціалізації старших дошкільників

Дошкільне дитинство – особливий етап у розвитку людини. Значення означеного періоду неможливо переоцінити: саме в цей час формуються основні психічні та фізичні якості особистості, виявляються й розвиваються до рівня суспільного розпізнавання задатки та здібності дитини, закладаються основи світогляду й загальної культури, засвоюються цінності і норми суспільної життєдіяльності. У науковій літературі обґрунтована важливість спрямованої форми соціалізації, яка за визначенням Г. Андреевої є спеціально розроблена суспільством або його певними інституціями та організаціями система засобів впливу на розвиток особистості з метою сформувати її відповідно з домінуючими в даному суспільстві (або спільності) цінностями, ідеалами, інтересами і цілями [3, с. 76].

За оцінкою В.Креміня, одним з важливих способів спрямованої соціалізації є *виховання*, яке науковець визначає як процес свідомо організованого, планомірного і цілеспрямованого впливу на свідомість і поведінку дитини, що розвивається з метою формування у неї певних понять, ціннісних орієнтації, принципів, соціальних установок та підготовки її до активної суспільної та культурної діяльності [23, с. 96]. Тож процес *виховання* – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Специфіка цього процесу полягає передусім у цілеспрямованості. Наявність конкретної мети робить цей процес систематичним і послідовним,

не допускає випадковості, хаотичності у проведенні виховних заходів. Особлива роль у формуванні людської особистості належить дошкільному вихованню, оскільки цілеспрямований виховний вплив, на неї передбачає не лише виховання позитивних якостей, а й подолання наслідків впливу негативних об'єктивних чинників.

Відомо, що процесу виховання властива самокерованість. Він здійснюється в двох напрямках: від вихователя до вихованця (прямий зв'язок), результатом чого є послідовність взаємопов'язаних виховних ситуацій; від вихованця до вихователя (зворотний зв'язок), який дозволяє будувати кожен виховну ситуацію з урахуванням результативності попередньої. Чим більше у розпорядженні вихователя зворотної інформації, тим доцільнішим стає виховний вплив [2].

Спрямоване виховання – це процес впливу вихователя на вихованця, що являє собою свідомо організовану запрограмовану і спеціалізовану діяльність суспільства з метою формування у дитини необхідних і корисних для неї поглядів, почуттів, рис характеру, психічних і фізичних якостей. Це процес систематичного цілеспрямованого впливу на фізичний і духовний розвиток особистості. Виховання включає систему навчання, освіти й ідеологічного впливу. При цьому, цілеспрямованість визначається умовами сім'ї, дитячого садка, школи, різних суспільних організацій [7]..

Окрім виховання в рамках спрямованої соціалізації Н. Бордовська виділила й навчання та визначила його як процес передачі знань, умінь і навичок [11, с. 267]. Метою навчання є засвоєння новими поколіннями соціального досвіду, яке відбувається під час спілкування дорослих і дітей у різних видах їхньої взаємодії, а також цілеспрямованої, організованої, планомірної, систематичної діяльності педагога і дітей у навчальних закладах, спрямованої на передавання та засвоєння наукових знань і вмінь.

А.Запорожець визначає *навчання* як спільну діяльність педагога і дитини, зорієнтовану на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності [20, с. 55].

До спрямованої соціалізації відноситься вся система освіти у контексті її основних ланок (дошкільної, початкової, неповної середньої, повної середньої, спеціальної) з відповідним набором педагогічних методик і технологій; діяльність різних груп і соціальних об'єднань, що надають виховний вплив на своїх членів. В межах нашого дослідження важливою є дошкільна ланка системи освіти.

У Базовому компоненті, *дошкільна освіта* визначається як рівень освіти, який дитина здобуває у дитячому дошкільному закладі, сім'ї або за допомогою фізичної особи в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння Базового компонента дошкільної освіти. Він передбачає: формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини; виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля; утвердження емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності людини; розвиток потреби реалізації власних творчих здібностей [5].

Дошкільна освіта є цілісним процесом, спрямованим на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

Слід враховувати, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, а тому покликана реалізовувати низку *завдань*:збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до

України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї [5].

В основі спрямованої соціалізації лежить уявлення про необхідний результат, який повинен бути досягнутий. Іншими словами, формується модель особистості, що включає набір знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних характеристик, які повинні бути сформовані в процесі навчання і виховання. Завданням спрямованої соціалізації вважається формування соціально активної особистості, здатної до творчої діяльності, здатної до самореалізації, що встановлює стійку гармонійну систему відносин з іншими людьми, суспільством.

Спрямована соціалізація реалізується в організованій системі виховання і навчання дітей і молоді. Тут спеціально відібраний соціальний досвід укладений в зміст навчання, ігри, дозвільні заходи, творчі справи та спеціальні виховні ситуації. За оцінкою Л. Божович дитина соціалізується і набуває власний соціальний досвід наступними *шляхами*:

- в процесі різноманітної діяльності, освоюючи великий фонд соціальної інформації, умінь і навичок;

- в процесі спілкування з людьми різного віку, в рамках різних соціальних груп, розширюючи систему соціальних зв'язків і стосунків, засвоюючи соціальні символи, установки, цінності;

- в процесі виконання різних соціальних ролей, засвоюючи моделі поведінки [10, с. 139].

Тож соціальний досвід - це завжди результат дій дитини, активної взаємодії з навколишнім світом. Оволодіти соціальним досвідом - значить не просто засвоїти суму відомостей, знань, навичок, зразків, а саме, володіти тим способом діяльності і спілкування, результатом якого він є.

Таким чином, спрямована соціалізація - це спеціально розроблена суспільством чи його певними соціальними інститутами система засобів дії на особистість, яка розвивається, з метою сформувати її відповідно до пануючих у даному суспільстві (або соціальній групі) цінностей, цілей та інтересів. Важливими способами спрямованої соціалізації є виховання, навчання, освіта з відповідним набором ланок. В нашому випадку такою головною ланкою спрямованої соціалізації виступає дошкільна освіта. Основними шляхами в межах спрямованої соціалізації є: діяльність, як можливість засвоєння великого фонду соціальної інформації, уміння і навички; спілкування в межах різних соціальних груп; виконання різноманітних соціальних ролей та моделей соціальної поведінки.

1.4. Творча гра як провідна діяльність та засіб спрямованої соціалізації дошкільників

Дошкільне дитинство - короткий, але важливий, унікальний період життя людини. В ці роки дитина отримує початкові знання про навколишнє життя, у неї починає формуватися певне відношення до людей, до праці, виробляються навички і звички правильної поведінки, складається характер. Дитина володіє своїми специфічними людськими правами, проголошеними в Декларації про права дитини. У числі інших життєвих і соціальних прав є там і право дитини на гру, яка забезпечує її психічний, соціальний, фізичний розвиток.

За визначенням Н. Смирнової, *гра* - це найбільш ефективна форма соціалізації дитини, в якій закладаються основи майбутньої особистості. Дитинство без гри і поза грою ненормально. Позбавлення дитини ігрової практики - це позбавлення її головного джерела розвитку: імпульсів творчості, ознак і прикмет соціальної практики, багатства і мікроклімату колективних відносин, активізації процесу пізнання світу [53, с. 74].

Саме гра є засобом підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морально-етичного виховання. У грі дитина активно пізнає навколишній світ, стосунки між людьми, правила і норми поведінки, усвідомлює свої можливості, взаємозв'язки з іншими тощо.

За допомогою гри дитина оволодіває: усією системою людських взаємин – спочатку на емоційному, а потім на інтелектуальному рівні; способами практичної і розумової діяльності; великим діапазоном людських почуттів; поняттями «добро» і «зло», вчиться їх розрізняти; морально-етичними нормами, виробленими людством.

Особливо активним є розвиток дітей під час ігор, які вони самі придумують. Такі ігри вважають *творчими*, оскільки ігрова діяльність у них має яскраво виражений самодіяльний і творчий характер, де відображаються враження від пізнання навколишнього світу. До творчих ігор науковці відносять: режисерські ігри, сюжетно-рольові, будівельно-конструкційні і театралізовані [8, с. 11.].

Д.Ельконін різнобічно характеризує творчу гру за такими її *особливостями*:

1. Уявлювана ситуація. Із цією особливістю пов'язані виникнення задуму в грі, пошук засобів для його реалізації, що потребує творчої уяви, а також означає перехід до творчої діяльності.

2. Творчий характер. Дитина у грі не копіює дійсність, а, наслідує те, що бачить, комбінує свої уявлення. Дошкільник по-справжньому переживає те, що відображає в грі, і мислить про те, що раніше емоційно сприйняв.

3. Наявність ролей. Відображення дійсності відбувається у процесі прийняття дитиною певної ролі. У творчій грі дошкільнята виконують символічні дії, замінюючи реальні предмети іграшками або якимись іншими предметами, приписуючи їм необхідні функції.

4. Довільність дій. Виконуючи прийняті ролі, діти неодноразово повертаються до дійсності, освоюються в ній, пізнають її поступово, добровільно, без примусу. Ігрова діяльність дитини збагачується різноманітними уявленнями про навколишній світ: фізичні якості, суспільно значущі функції предметів, людські взаємини тощо.

Ігрові інтереси сприяють розширенню досвіду дитини, її розумовому розвитку, збагаченню і поглибленню знань, формуванню моральних уявлень, спонукають до використання набутих знань у практичній діяльності.

5. Специфічні мотиви. Дітей спонукають до гри прагнення наслідування, самостійності, спілкування, задоволення різноманітних пізнавальних і художніх інтересів. З віком мотиви змінюються, що впливає на зміст ігор. Якщо дитину молодшого дошкільного віку спонукає до гри дія з привабливими для неї предметами, то старшого дошкільника - відтворення стосунків дорослих, які зображуються у грі. Діти старшого віку обирають сюжет гри і роль, керуючись мріями про майбутню власну діяльність.

6. Соціальні відносини. Гра є «арифметикою соціальних відносин», засобом формування дитячого колективу. Вона вимагає прийняття спільного задуму, узгодженості дій, породжує спільні переживання [59, с. 110].

За оцінкою Н.Захарової, *педагогічна цінність творчої гри* полягає в тому, що в цьому процесі, крім взаємин, обумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться

домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються одне одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей. Реальні взаємини є основою організації дитячого товариства, що дає підстави вважати гру формою організації життя і діяльності дошкільнят, а також засобом спрямованої соціалізації [22, с. 174]. Міжособистісне спілкування дитини з ровесниками у грі найбільш природне, невимушене, нестандартне, вільне й ініціативне. У процесі комунікації вона вчиться формулювати речення, які виражають її думку, не соромиться однолітків у разі неправильного висловлення. Спілкування під час гри з ровесниками багатше та різноманітніше, ніж з дорослими, бо включає управління діями партнера, контроль за ними, представлення власних зразків ігрової поведінки.

Творча гра є школою моралі, оскільки сформовані у ній моральні якості впливають на поведінку дошкільників у повсякденному житті. А засвоєні в процесі спілкування дітей одне з одним, з дорослими моральні норми і правила набувають у грі подальшого закріплення. Моральне виховання у творчій грі обумовлюється її змістом - відображенням у ній реальних подій, пов'язаних з нормами моралі. Попри те, що сюжет гри відображає позитивні явища дійсності, її цінність для морального виховання дітей може виявитися вкрай низькою, якщо увага гравців сконцентрована лише на виконанні ігрових дій (огляд хворих, перевезення вантажів, приготування їжі), а самі вони байдужі до людських стосунків. Адже головне у грі - моделювання соціальних відносин між людьми. У творчих іграх діти відтворюють передбачені їхніми ролями поведінку, взаємини з позиції власного досвіду, який може бути і негативним, іноді ухиляються від небажаних для себе дій або виконують їх, керуючись егоїстичними інтересами. Все це допустиме, оскільки творча гра передбачає діяльність дошкільника на власний розсуд щодо втілення ігрового задуму [45, с. 22.]..

Творча гра пов'язана з дитячою працею, яка виникає і розвивається на її основі. У грі часто поєднуються образотворча, конструкційна та інші види діяльності, що збагачує її, сприяє вихованню у дітей інтересу до праці, турботливого ставлення до інших. Вона є важливим засобом розумового розвитку, формування фундаментальних психічних процесів (сприймання, мислення, мовлення, пам'яті, уяви). На цій підставі психологи (Г. Люблінська) вважають творчу гру формою набуття і систематизації знань, засобом дійового їх освоєння, способом переходу від незнання до знання, від знань неясних, гіпотетичних до знань чітких і конкретних. У грі поглиблюється аналіз явищ, взаємин, моральних якостей людей [45].

У грі розвивається розумова активність дитини, яка завжди пов'язана з роботою уяви, оскільки дошкільнику необхідно обрати для себе роль, уявити дії людини, яку хочеться наслідувати. Творча уява виявляється, розвивається й у пошуках засобів здійснення задуму, створенні ігрової обстановки тощо. Під час творчої гри в дитини формується і розвивається вміння співвідносити свою точку зору на події, які зображуються, дії, предмети з точкою зору інших, що відкриває можливості для переходу її мислення на новий рівень.

*За оцінкою С.Курінної, переживання різноманітних почуттів і співпереживання у грі *формують відповідний емоційний досвід дитини, впливають на її характер* [33, с. 121].*

Широко використовується гра як засіб естетичного виховання, оскільки старші дошкільники відображають світ через ролі, в яких втілені певні образи. Вона є ефективним засобом розвитку художніх інтересів, художнього смаку дитини, творчості. У ній виявляються і розвиваються здібності до музики, декламування, танців, естетичного оформлення будівель.

Ігрова діяльність старших дошкільників є основним засобом інформативного й емоційного впливу на дітей, а також важливим засобом обміну інтелектуальними та моральними цінностями. Гра дає можливість застосовувати знання в умовах, наближених до реальних; увиразнити вплив особистісного фактора на прийняття рішення; вивчати ділові й комунікативні уміння та моральні риси старших дошкільників із метою їх корекції; а також проектувати свою поведінку в реальних умовах.

У грі формується і збагачується досвід рухової діяльності дошкільника, оскільки, приймаючи певну роль, дитина свідомо намагається відтворити характерні для конкретного персонажа рухи. Моторний розвиток у грі готує дитину до свідомих фізичних вправ у шкільному віці.

Творчі ігри сприяють самовираженню старшої дитини, індивідуалізованому відображенню нею дійсності, формуванню у її свідомості цілісної картини світу. Саме вони дають дошкільнику змогу активно впливати на події і явища, які становлять для дитини інтерес і в яких вона хоче брати участь [57, с. 12].

Таким чином, ми з'ясували, що творча гра є ефективним засобом спрямованої соціалізації старших дошкільників, оскільки цей процес повноцінно відбувається у закладі дошкільної освіти в межах цілеспрямованого педагогічно організованого виховання. Творча гра - це найбільш ефективна форма соціалізації дитини, в якій закладаються основи майбутньої особистості. Вона має свої характерні особливості, а саме: уявлювана ситуація, творчий характер, наявність ролей, довільність дій, специфічні мотиви, соціальні відносини. У грі дитина старшого дошкільного віку оволодіває морально-етичними нормами та правилами поведінки, які виробило людство. Саме в цьому полягає роль творчої гри як засобу спрямованої соціалізації. Використовуючи творчу гру, у дитини старшого дошкільного віку здійснюється моральний розвиток, трудовий, розумовий, естетичний та фізичний розвиток.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Вивчення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, дало підстави зробити нами наступні висновки.

Існує широке різноманіття визначення понять соціалізація, що зумовлене галуззю наукових пошуків дослідників. Для оперування в межах нашого дослідження, ми послуговуємося визначенням І. Кона в галузі соціальної психології, згідно якого *соціалізація* – це сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість. Соціалізація як процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом виступає в єдності чотирьох складових: *стихійної соціалізації, відносно керованої соціалізації, відносно соціально контрольованої, свідомої та самозмінної.*

Особливе місце посідає стихійна форма соціалізації. *Стихійна соціалізація* протікає під впливом середовища. Важливого значення надається впливу неблагополучної сім'ї на формування негативної поведінки у старших дошкільників. Негативна поведінка – це прояви, що виникають під впливом розвитку соціальних, психолого-педагогічних, медико-біологічних факторів, внаслідок чого відбувається порушення ставлення до існуючих норм поведінки. Термін «негативна поведінка» доцільніше використовувати для означення сутності поведінки, що відхиляється від норми на початкових етапах її формування. В межах стихійної соціалізації як фактору негативної поведінки у дітей, розглядають: незадоволення потреб в увазі, неправильне виховання дітей, несприятлива адаптація до ЗДО та школи. Внаслідок дії цих факторів, виникають такі форми негативної поведінки: неслухняність, гіперактивність, сором'язливість, істерики, егоїзм, замкненість, впертість, озлобленість, агресивність, конфліктність.

Спрямована форма соціалізації - спеціально розроблена суспільством чи його певними соціальними інститутами система засобів дії на особистість, яка розвивається, з метою сформувати її відповідно до пануючих у даному суспільстві (або соціальній групі) цінностей, цілей та інтересів. Важливими способами спрямованої соціалізації є виховання, навчання, освіта з відповідним набором ланок.

Способами спрямованої соціалізації виступають: виховання, навчання, освіта з відповідним набором ланок. Виховання - система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Навчання - спільна діяльність педагога і дитини, що зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності. Головною ланкою спрямованої соціалізації виступає дошкільна освіта, яку визначають як рівень освіти, який дитина здобуває у дитячому дошкільному закладі, сім'ї або за допомогою фізичної особи в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння Базового компонента дошкільної освіти.

Ми з'ясували, що *творча гра є ефективним засобом спрямованої соціалізації старших дошкільників*, оскільки цей процес повноцінно відбувається у закладі дошкільної освіти в межах цілеспрямованого педагогічно організованого виховання. Творча гра - це найбільш ефективна форма соціалізації дитини, в якій закладаються основи майбутньої особистості. Вона має свої характерні особливості, а саме: уявлювана ситуація, творчий характер, наявність ролей, довільність дій, специфічні мотиви, соціальні відносини. У грі дитина старшого дошкільного віку оволодіває морально-етичними нормами та правилами поведінки, які виробило людство. Саме в цьому полягає роль творчої гри як засобу спрямованої соціалізації. Використовуючи творчу гру, у дитини старшого дошкільного віку здійснюється моральний розвиток, трудовий, розумовий, естетичний та фізичний розвиток.

РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ІГОР

2.1. Критерії, показники та рівні соціалізації особистості у дошкільному дитинстві

Експериментальне дослідження соціалізації особистості у дошкільному дитинстві відбувалося на кількох етапах. На першому, *підготовчому етапі*, здійснювалися вивчення та аналіз соціально-педагогічної і психологічної літератури, визначалися й конкретизувалися об'єкт та предмет дослідження, формулювалися емпіричні завдання. Протягом другого, констатувального етапу, проводилися констатувальний етап експерименту. Мета констатувального етапу – визначення, теоретичне обґрунтування *критеріїв показників, рівнів* соціалізації та емпіричне вивчення стану *соціалізації старших дошкільників* в експериментальних і контрольних групах.

Рівні соціалізації визначались нами за відповідними критеріями і показниками. Відповідно до змістових аспектів соціалізації, про що йшлося у першому розділі, нами виділені критерії та показники, за якими можна визначити рівень її сформованості.

Характеризуючи соціалізацію дітей старшого дошкільного віку, ми виокремили такі **критерії**:

- **когнітивний із показниками**: обізнаність із нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність з іграми;
- **емоційний із показниками**: вміння контролювати свої емоції та настрої, володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, емоційна спрямованість на однолітків у групі, здатність будувати безконфліктні взаємини;

- **комунікативно-інтерактивний** із показниками: вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

В обґрунтуванні означених вище критеріїв і показників ми спирались на дослідження М. Айзенбарт, С.Курінної [3; 33]. Перший, *когнітивний*, критерій є важливою складовою соціалізації, оскільки визначає вміння узгоджено взаємодіяти з іншими, адекватно, безконфліктно поводитися, спілкуватися. Значущість *емоційного* критерію зумовлена тим, що основою психічного розвитку і формування особистості дошкільника є його емоційна сфера. Розвиток дитини значною мірою залежить від сформованості комунікативної сфери, адже завдяки спілкуванню вона пізнає світ і себе в ньому, набуває соціального досвіду, розвивається й стверджується як особистість. Тому третім критерієм оцінки соціалізованості дитини було обрано *комунікативно-інтерактивний*.

Кожен із критеріїв розкривається через систему показників, що відображають ступінь сформованості окремих складових соціалізації старших дошкільників. Усі критерії та показники соціалізації не лише розкривають і характеризують процес її формування у дітей дошкільного віку, успішність їх активності в різних видах діяльності.

На основі виділених критеріїв і їх показників визначено *високий, середній і низький рівні соціалізації дітей старшого дошкільного віку* (табл. 2.1).

Для діагностики було використано низку методів: спостереження за дітьми у різних видах діяльності, анкетування, бесіди, аналіз ігрових завдань.

Опишемо запропоновані завдання і результати їх виконання відповідно до визначених критеріїв та показників соціалізації.

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів соціалізації дитини старшого дошкільного віку

Рівень	Показники
<i>Високий</i>	<ul style="list-style-type: none"> - навички просоціальної поведінки; - позитивне сприйняття інших; - вміння встановлювати контакт із дорослими та однолітками; - чутливість до емоційного стану людей; - вміння дружно взаємодіяти з однолітками в процесі ігрової діяльності, вибирати партнерів для ігор та спільних занять, здатність узгоджувати свої дії з діями інших; - вміння самотужки залагоджувати конфліктні ситуації або уникати їх; - активне спілкування; - вміння спокійно розмовляти, уважно слухати, чітко висловлювати свої прохання або потреби, здатність підтримувати бесіду; - вміння у невербальний спосіб передавати різні почуття.
<i>Середній</i>	<ul style="list-style-type: none"> - почуття невпевненості у взаєминах з однолітками; - схильність розв'язувати проблемну ситуацію з допомогою дорослих або ровесників; - відсутність ініціативи у спільній діяльності, вияв як позитивних, так і негативних форм поведінки; - неточне вираження власних емоцій та розуміння емоційних проявів однолітків; - невпевненість у ігровій діяльності; - недостатні уміння узгоджувати свої дії з діями ровесників і дорослих та невміння звернутися до них за допомогою в конфліктній ситуації; - домінування спілкування з дорослими; - непослідовність у висловлюванні думок; - несистематичне дотримання культури спілкування.
<i>Низький</i>	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність уміння самостійно встановлювати контакт; - труднощі у налагодженні взаємин з однолітками в процесі ігрової діяльності; - відстороненість від дітей, некоректне поводження в конфліктній ситуації; - суттєві труднощі в розумінні емоційного стану

	<p>співрозмовника;</p> <ul style="list-style-type: none"> - малообізнаність із соціальними нормами; - підвищена конфліктність; - небажання налагоджувати конструктивну взаємодію, невміння відобразити свій емоційний стан та розпізнати почуття інших дітей; - негативне ставлення до однолітків; - ускладнена комунікативна діяльність; - невміння вислухати, почути іншого, підтримати бесіду; - несформованість комунікативної культури.
--	---

Таким чином, нами визначені й охарактеризовані критерії, показники і рівні соціалізації старших дошкільників. Результати здійсненої аналітичної й узагальнюючої роботи будуть використані для вивчення рівнів соціалізації старших дошкільників на констатувальному і контрольному етапах дослідження.

2.2. Методика й результати вивчення стану соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор

Методика вивчення стану соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор передбачала підбір за виділеними критеріями і показниками діагностичних методик. Проаналізуємо їх детально.

Критерій: когнітивний

Показник: *розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування.*

Завдання: *«Ставлення дитини до однолітків».*

Мета: *виявити труднощі старших дошкільників у встановленні контактів з однолітками.*

Показник: *обізнаність з іграми.*

Завдання: *«Помічники».*

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у колективних справах, надавати необхідну допомогу.

Показник: *вміння розуміти емоційний стан інших дітей.*

Завдання: «Відображення почуттів».

Мета: виявити вміння старших дошкільників розуміти емоційний стан однолітків, дорослих та розповідати про нього.

Показник: *обізнаність із нормами соціальної поведінки.*

Завдання: «Олівець».

Мета: оцінити сформованість у дітей умінь не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях, із повагою ставитись до тих осіб, котрі їх оточують.

Критерій: емоційний

Показник: *емоційна спрямованість на однолітків у групі.*

Завдання: «Не поділили іграшку».

Мета: визначити рівень вміння дітей не сваритися, не створювати конфліктних ситуацій.

Показник: *вміння контролювати свої емоції та настрої.*

Завдання: «Дзеркало настрою».

Мета: визначити вміння дітей зрозуміти настрої партнера з огляду на його вербальну чи невербальну поведінку.

Показник: *вміння будувати безконфліктні взаємини.*

Завдання: бесіда «Дружба в групі».

Мета: виявити знання дитини про життя у садку, взаємини у групі.

Показник: *володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій.*

Завдання: дидактична вправа «Можна і не можна».

Мета: виявити знання старших дошкільників про соціальні норми поведінки.

Критерій: комунікативно-інтерактивний

Показник: *уміння вести діалог із дорослими і ровесниками.*

Завдання: «Спостереження».

Мета: виявити комунікативні вміння старших дошкільників.

Показник: *уміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших.*

Завдання: «Що ти скажеш?».

Мета: виявити вміння вихованців орієнтуватися у мовленнєвій ситуації.

Показник: *вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.*

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Показник: *вміння вислухати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.*

Завдання: «Безлюдний острів».

Мета: виявити вміння дитини вислуховувати іншого, з повагою ставитися до його думки, інтересів, спокійно відстоювати власні погляди.

Детально процедура виконання й оцінки завдань у Додатку А.

Кількісні результати діагностики у дітей старшого дошкільного віку рівнів соціалізації за когнітивним критерієм засвідчили, що 10% (ЕГ) та 14,4% (КГ) вихованців продемонстрували високий рівень соціалізації за когнітивним критерієм. Вони проявили здатність дружно взаємодіяти з однолітками в процесі ігрової діяльності, вибирати партнерів для ігор та занять, узгоджувати свої дії з діями інших. У разі виникнення конфліктної ситуації такі діти намагалися самостійно її залагодити або ж уникнути (чи попередити її).

До середнього рівня ми зарахували дітей (52,2% (експериментальна група) і 58,9% (контрольна група)), які проявляли невпевненість у ігровій діяльності, недостатнє вміння узгоджувати свої дії з діями ровесників.

Конфліктних ситуацій вони не провокували, але й не виявляли ініціативи в їх

подоланні, швидше йшли на поступки, при потребі зверталися за допомогою до дорослого.

Діти з низьким рівнем сформованості соціально-комунікативної компетенції за когнітивним критерієм (37,8% (ЕГ) і 26,7% (КГ)) мали труднощі у налагодженні взаємин з однолітками, були відстороненими, подекуди негативно налаштованими. У конфліктних ситуаціях провокували інших вихованців, відмовлялися йти на поступки.

Узагальнено результати подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості соціалізації за когнітивним критерієм (%) у дітей старшого дошкільного віку

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
ЕГ	9 осіб	10%	47 осіб	52,2%	34 особи	37,8%
КГ	13 осіб	14,4%	53 особи	58,9%	24 особи	26,7%

Проаналізуємо результати виконання дітьми завдань, метою яких був моніторинг когнітивного критерію сформованості соціально-комунікативних умінь за конкретними показниками.

Показник: *розуміння дитиною специфіки спілкування.*

Відповіді, отримані при виконанні завдання «Ставлення дитини до однолітків», дали змогу констатувати: 12% респондентів мали ситуативні труднощі у спілкуванні з однолітками, котрі, як правило, коректуються під впливом дитячого колективу.

У 49% дітей було простежувалося невміння встановлювати контакти з однолітками, зазвичай через недостатній досвід спілкування чи через невпевненість у собі.

Окремі вихованці (30%) відчували серйозні труднощі у спілкуванні, пов'язані з негативним ставленням до інших дітей.

Показник: *обізнаність з іграми.*

Аналіз виконання завдання «Помічники» показав, що високий рівень вміння співвідносити свої інтереси та бажання з інтересами інших, брати участь у колективній справі, приймати та надавати допомогу проявили 10% дітей. Вони прислухалися до думки однолітків, узгоджували свої пропозиції з іншими, брали участь у розподілі обов'язків, були уважними до членів своєї підгрупи, у складних ситуаціях допомагали іншим дітям, могли звернутися за допомогою до дорослого.

52% вихованців мали середнім рівнем сформованості досліджуваних умінь. Діти цієї групи приймали пропозиції партнерів по взаємодії, погоджувалися на виконання завдання, були старанними у звершенні колективної справи, помічали труднощі однолітків, але не завжди надавали необхідну допомогу.

32% дітей із низьким рівнем сформованості вміння спільно діяти у групі. Ці діти були пасивними, байдужими до однолітків, допомогу не надавали і самі не зверталися за нею, в деяких випадках створювали конфліктну ситуацію, не знали норм організованої взаємодії.

За показником: *уміння розуміти емоційний стан інших людей*, виявлено, що частина дітей (13%) самостійно і правильно визначила емоційний стан зображуваних на малюнках. 54% вихованців визначали емоційний стан зображених на малюнках персонажів із допомогою дорослого, а також міміки і жестів зображуваних.

Досліджуючи дітей за показником: *обізнаність із нормами соціальної поведінки*, виявили, що 14% старших дошкільників продемонстрували вміння адекватно реагувати у конфліктній ситуації та з повагою ставитися до потреб інших. Ці діти не провокували конфлікту, робили спроби подолання напруження, вислуховували думку іншої дитини, знаходили спільні варіанти розв'язання проблеми. 54% дітей не провокували конфлікт, але й ініціативи щодо його залагодження не проявляли: ішли на поступки, не відстоюючи власної точки зору. Дошкільники цієї групи з повагою поставились до однолітка у ситуації, що склалася, намагалися знайти справедливе рішення

або зверталися за допомогою до дорослого. 32% дітей старшого дошкільного віку провокували конфлікт, некоректно висловлювали свою думку, не проявили вміння вислухати співрозмовника.

Кількісні показники сформованості **рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм** подано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості соціалізації у дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм (к-сть, %)

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
ЕГ	12 осіб	13,3%	46 осіб	51,1%	32 особи	35,6%
КГ	11 осіб	12,2%	52 особи	57,8%	27 осіб	30%

Як видно з табл. 2.3, діти з високим рівнем емоційного критерію соціалізації становили 13,3% (ЕГ) і 12,2% (КГ). Вони проявили вміння у невербальний спосіб передавати різні емоції й почуття, самостійно відгадувати емоційні стани однолітків.

Дітей із середнім рівнем розвитку емоційного критерію соціалізації було зафіксовано 51,1% (ЕГ) і 57,8% (КГ). Такі вихованці проявили неточність у визначенні та передачі емоційних станів і почуттів (або робили це з допомогою дорослого).

Низький ступінь розвитку емоційного критерію соціалізації показали 35,6% (ЕГ) і 30% (КГ) опитаних. Ці діти не змогли правильно відобразити власний емоційний стан та розпізнати почуття одногрупників, у них переважало негативне налаштування на ровесників.

Проаналізуємо **результати сформованості соціалізації за емоційним критерієм.**

Аналізуючи результати діагностики показника - *уміння контролювати свої емоції та настрої*, ми встановили, що 12% старших дошкільників використовує правильні інтонацію та міміку, вимовляючи задану фразу. Виконання завдання засвідчило, що діти, які правильно розуміли емоційний

зміст фрази і передавали її, так само успішно відгадували емоцію. 33% старших дошкільники мали труднощі у визначенні емоційного стану однолітка, та не могли передати відповідні почуття.

Більшість дітей (87%) демонстрували вміння будувати безконфліктні взаємини. За результатами опитування «Дружба в групі», вони на запитання «Чи подобається тобі гратися з дітьми в групі?» дали ствердну відповідь. Серед пояснень були такі: «Так, тут веселіше, ніж у дома», «У садочку більше іграшок для ігор», «Тут я маю друзів». 32% дітей продемонстрували низький рівень розвитку знань про взаємодію.

За результатами моніторингу результатів дослідження за показником володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, встановлено, що 73 % дітей розрізнили на малюнках позитивну і негативну ситуації, що засвідчило знання ними соціальних норм. 28% дітей мали ускладнення у цьому.

Кількісні результати діагностики рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку за комунікативно-інтерактивним критерієм наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні соціалізації за комунікативно-інтерактивним критерієм (к-сть, %) у дітей старшого дошкільного віку

Група	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
ЕГ	11 осіб	12,2%	49 осіб	54,5%	30 осіб	33,3%
КГ	12 осіб	13,3%	51 особа	56,7%	27 осіб	30%

Як видно з табл. 2.4, у 12,2% (ЕГ) і 13,3% (КГ) дітей ми визначили високий рівень соціалізації за комунікативно-інтерактивним критерієм. Ці вихованці проявили вміння будувати простий діалог, за допомогою правильно поставлених запитань отримувати необхідну інформацію. Діти,

віднесені до цієї групи, вміли також висловити своє бажання або потребу, вислухати співрозмовника, не перебиваючи.

Діти, що показали *середній рівень соціалізації за комунікативно-інтерактивним критерієм* (54,5% (ЕГ) і 56,7% (КГ)), продемонстрували недостатню активність у спілкуванні, в них виникали певні труднощі при встановленні контакту, а діалог будувався за допомогою дорослого.

Діти з *низьким рівнем соціалізації за комунікативно-інтерактивним критерієм* (33,3% (ЕГ) і 30% (КГ)) продемонстрували невміння вислухати, почути іншого. Вони часто перебивали співрозмовника, не застосовували у спілкуванні ввічливі слова, забували про норми і правила поведінки. Діти цієї категорії не вміли самостійно встановлювати контакт, підтримати бесіду.

За показником *уміння вести діалог із дорослими і ровесниками* зафіксовано, що 15% вихованців мають високий рівень мовленнєвої комунікації, що проявилось через їхню активність у спілкуванні, вміння слухати та розуміти мовлення, контактувати відповідно до ситуації, легко налагоджувати відносини з однолітками в процесі ігрової діяльності та дорослими, ввічливо і спокійно висловлювати власні думки, прохання, вживання ввічливих слів. Під час спілкування з однолітками у таких дітей переважали спокійні і доброзичливі взаємини.

У 56% дітей було відзначено середній рівень мовленнєвої комунікації. Вони підтримували бесіду, але самі не були її ініціаторами. Ця група старших дошкільнят проявила вміння не заважати, не відволікати інших під час діяльності. Серед них спостерігалось вибіркоче ставлення до однолітків, а культура діалогу дотримувалась в окремих ситуаціях.

Низький рівень мовленнєвої комунікації було зафіксовано у 33% дітей, котрі виявилися пасивними, неговіркими у спілкуванні з однолітками і дорослими. Вміння користуватися формами мовленнєвого етикету у них було несформованим.

В *умінні взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших* 15% дітей старшого дошкільного віку,

проявили вміння вступати в контакти з незнайомим дітьми, ввічливо просити необхідну річ. Була виявлена і категорія дітей (32%), які соромились та не виявляли бажання вступати в контакт.

У вивченні *уміння отримати необхідну інформацію під час діалогу*, дітей умовно поділили на кілька груп. Вихованці першої групи самостійно формулювали логічно пов'язані запитання (12%), брали інтерв'ю як у дорослих, так і в однолітків, самостійно переказували інтерв'ю іншої дитини.

Діти другої групи (56%) з допомогою дорослого формували 2 – 3 запитання, проте їх логіка і послідовність були порушені. Були й діти, які відмовилися виконувати завдання (30%). Сором'язливі, мовчазні, вони переказували інтерв'ю лише за допомогою дорослого, не вміли будувати простий діалог із дорослими та однолітками.

Аналіз такого показника, як *уміння вислухати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку*, з'ясувалося, що 36% дітей володіють умінням вислухати іншого, в той же час спокійно відстоюючи власну думку. Ці старші дошкільники висловлювали власні пропозиції, проявляли ініціативу у спілкуванні, брали на себе роль організатора, вміли переконати інших дітей у правильності своєї думки, вислухати іншу дитину й узгоджувати дії.

56% вихованців не проявили належних активності й ініціативності, швидше приймали пропозиції інших, погоджувалися з ними, але спокійно висловлювали і свою думку, вносили нечисленні пропозиції.

31% старших дошкільників самостійно не вступали в обговорення, пасивно погоджувалися з ініціаторами, не висловлювали власної думки. Також до цієї категорії ми зарахували дітей, які були конфліктними, вперто наполягали на своєму, не враховували побажань однолітків.

Загальний рівень соціалізації дітей старшого дошкільного віку оцінювався кількісно за всіма описаними критеріями. Середній коефіцієнт було отримано шляхом відношення суми отриманих даних за компонентами та їх кількості. Узагальнені кількісні результати вихідного рівня соціально-комунікативної компетенції досліджуваних груп відображено в табл. 2.5.

Рівні сформованості соціалізації дітей старшого дошкільного віку (%)

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ	11,8%	52,6%	35,6%
КГ	13,3%	57,8%	28,9%

Як засвідчили експериментальні дані, у старших дошкільників обох груп на констатувальному етапі переважав середній рівень соціалізації. Однак у дітей групи ЕГ аналогічні показники були дещо нижчими, ніж у групі КГ.

Високий рівень соціалізації спостерігався лише у 11,8% (ЕГ) і 13,3% (КГ) дітей. Ці дошкільники добре орієнтувалися у назвах основних емоцій, почуттів, проявили розуміння емоційних проявів. Вони виявляли чуйність, уміння вислухати однолітка, узгодити з ним свої дії, піти на поступки, переконати, легко вступали в контакт із дорослими та однолітками, виявилися здатними зацікавити грою, надати допомогу чи звернутися за нею. Вони також активно взаємодіяли з членами групи, вміли спокійно відстоювати свою думку, проявляючи при цьому повагу до інтересів інших. У конфліктних ситуаціях намагалися знайти справедливе рішення.

52,6% (ЕГ) і 57,8% (КГ) вихованців показали *середній рівень соціалізації*. Вони достатньо орієнтувались в основних емоціях, але при цьому демонстрували певні труднощі при визначенні власних емоційних проявів. Діти цього рівня проявляли недостатню активність у спілкуванні, виявляли труднощі при встановленні контакту. Діалог будувався за допомогою дорослого. І хоча старші дошкільники цієї групи проявили недостатню активність у спілкуванні, вона була позитивно спрямованою (діти приймали ініціативу інших; погоджувалися, проте й висловлювали заперечення, враховуючи власні інтереси), і у них було

виявлено знання норм організованої взаємодії, хоча й траплялися окремі випадки їх порушення. У разі потреби дошкільники допомогу приймали, але самостійно за нею не зверталися. У конфліктних ситуаціях ініціативи щодо їх подолання не проявляли: погоджувалися на поступки, не наполягаючи на своєму, власні прагнення підпорядковували інтересам інших.

Діти з низьким рівнем соціалізації (35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ))

демонстрували недостатню орієнтованість в назвах емоцій і не могли їх диференціювати. Ці діти були неактивними у спілкуванні, не контактували, діяли індивідуально. Вони пасивно слідували за ініціативними ровесниками, не висловлювали своєї думки, або ж не враховували інтересів і побажань однолітків, наполягали на своїй точці зору. Вони не вміли вербально формулювати свої погляди, що, зрештою, провокувало конфлікт и, а також не знали норм взаємодії або не усвідомлювали необхідності їх дотримання, виявляли байдужість до однолітків, нездатність надати дієву допомогу, а від допомоги дорослих чи однолітків відмовлялися.

Таким чином, експериментальні дані засвідчили, що у старших дошкільників обох груп (ЕГ, КГ) на констатувальному етапі переважав середній рівень соціалізації. Однак у дітей групи ЕГ аналогічні показники були дещо нижчими, ніж у групі КГ. Високий рівень соціалізації спостерігався лише у 11,8% (ЕГ) і 13,3% (КГ) дітей. Це надало нам підстави говорити про необхідність підвищення ефективності процесу соціалізації у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. Актуальною відтак постає організація і проведення роботи зі створення ефективних умов використання творчих ігор як засобу соціалізації старших дошкільників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

З метою вивчення особливостей використання творчих ігор у процесі спрямованої соціалізації старших дошкільників, нами був проведений констатувальний експеримент, який підтвердив висновки, зроблені у теоретичній частині роботи. Процес спрямованої соціалізації вивчали за такими критеріями і показниками :

. - **когнітивний критерій** із показниками: обізнаність із нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність з іграми;

- **емоційний критерій** із показниками: вміння контролювати свої емоції та настрої, володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, емоційна спрямованість на однолітків у групі, здатність будувати безконфліктні взаємини;

- **комунікативно-інтерактивний критерій** із показниками: вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

Когнітивний, критерій є важливою складовою соціалізації, оскільки визначає вміння узгоджено взаємодіяти з іншими, адекватно, безконфліктно поводитися, спілкуватися. Значущість *емоційного* критерію зумовлена тим, що основою психічного розвитку і формування особистості дошкільника є його емоційна сфера. Оскільки розвиток дитини значною мірою залежить від сформованості комунікативної сфери, тому третім критерієм оцінки соціалізованості дитини було обрано *комунікативно-інтерактивний*.

Кожен із критеріїв розкривався через систему показників, що відображали ступінь сформованості окремих складових та загального рівня соціалізації старших дошкільників. Оцінка ефективності соціалізації

особистості дошкільників, здійснюється за відповідними рівнями: *високим, середнім, низьким*.

Для діагностики було використано низку методів: спостереження за дітьми у різних видах діяльності, анкетування, бесіди, аналіз ігрових завдань.

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що у старших дошкільників обох груп (ЕГ, КГ) переважав середній рівень соціалізації. Однак у дітей групи ЕГ аналогічні показники були дещо нижчими, ніж у групі КГ. Високий рівень соціалізації спостерігався лише у 11,8% (ЕГ) і 13,3% (КГ) дітей. Це надало нам підстави говорити про необхідність підвищення ефективності процесу соціалізації у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. Актуальною відтак постає організація і проведення роботи зі створення ефективних умов використання творчих ігор як засобу соціалізації старших дошкільників.

РОЗДІЛ III. ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧИХ ІГОР У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

3.1. Педагогічні умови використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників

Під «педагогічними умовами» розуміють обставини, що забезпечують досягнення поставлених цілей, а також середовище, в якому педагогічні умови виникають, існують і розвиваються. Тож педагогічні умови – це сукупність об’єктивних можливостей, обставин і заходів педагогічного процесу, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчально-виховного процесу для досягнення поставлених цілей [2].

У сформульованій гіпотезі, ми припустили, що процес соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор відбуватиметься більш ефективно за реалізації таких педагогічних умов:

- а) забезпечення методичного супроводу використання творчих ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку;
- б) створення відповідного розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти;
- в) залучення старших дошкільників до творчих ігор з іншими дітьми та дорослими.

Для забезпечення методичного супроводу використання творчих ігор у процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку вихователіві необхідно створити відповідні умови в групах ЗДО.

А. Бойко визначає методичний супровід як цілеспрямовану, впорядковану та керовану систему ідей і принципів, планів та програм, підручників і посібників, технологій та інших методичних матеріалів, а також певних організаційно-педагогічних умов і засобів, об’єднаних єдиною

концепцією та спрямованих на індивідуально-творчий розвиток особистості [11].

Методичний супровід дошкільної освіти має на меті забезпечити відповідність змісту навчально-виховного процесу у ЗДО вимогам Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм.

Основою освітньо-методичної бази, яка сприяє виховання й розвитку дітей старшого дошкільного віку в сучасних ЗДО є: Базовий компонент дошкільної освіти, чинні програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»; «Дитина»; «Українське дошкілля»; «Я у Світі» та інші програми.

Методи та форми організації педагогічної роботи, які сприяють використанню творчих ігор у спрямованій соціалізації дітей старшого дошкільного віку: 1) з *дітьми*: заняття; ігри; узагальнюючі бесіди; розваги та ін.; 2) з *педагогами*: анкетування; інструктивно-методичні наради; консультації; семінари-практикуми; педагогічні ради; виставки літератури, посібників; перегляди відкритих заходів з батьками тощо; 3) з *батьками*: анкетування; бесіди; створення інформаційного простору; аналіз проблемних ситуацій; спільні з родинами виховні заходи; консультації; батьківські збори.

Практичне вивчення нами вказаної педагогічної умови засвідчили ефективність використання наступних ігор та ігрових завдань для становлення соціальних і комунікативних умінь та навичок старших дошкільників: «*Спільне коло*» (розвивати вміння налагоджувати контакт з ігровим партнером, підтримувати позитивний настрій у групі); «*Життя в лісі*» (усувати моральне і психічне неприйняття дітей із фізичними (тілесними) контактами); «*Склади картинку*» (розвивати навички взаємодії); «*Переходи*» (вчити уважного ставлення один до одного); «*Піраміда любові*» (виховувати турботливе ставлення до людей, формувати комунікативні здібності); «*Скажи ввічливе слово*» (навчати позитивного вербального спілкування); «*Назви лагідно*» (виховувати доброзичливе ставлення один до одного); «*Знайди пару*» (закріплювати знання вихованців про емоції); «*Магазин*

іграшок» (вдосконалювати навички ввічливого спілкування); *«Спілкування без слів»* (утверджувати почуття доброзичливості); *«Сороканіжка»* (розвивати уміння старших дошкільнят взаємодіяти); *«Закінчи речення»* (тренувати уміння аналізувати власні почуття, вербалізувати переживання); *«Липучка»* (поглиблювати вміння старших дошкільнят взаємодіяти з однолітками, виховувати почуття колективізму).

Створення відповідного розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти як педагогічна умова успішної спрямованої соціалізації засобами творчих ігор.

Термін *«предметно-ігрове»* або *«предметно-розвивальне середовище»* означає природну комфортабельну обстановку, раціонально організовану, оснащену різноманітними предметами та ігровими матеріалами, що уможливорює одночасне включення всіх дітей групи в різноманітну діяльність. Таке середовище спонукає старшого дошкільника дослідити й використати свій багатий внутрішній потенціал, стимулює прояви самостійності, ініціативності і творчості.

Різноманітні аспекти забезпечення розвивального середовища в ЗДО досліджували психологи та педагоги Л. Артемова [4], О. Кононко [27], С.Козлова, М.Куликова [24] та ін.

Характеризуючи, предметно-ігрове середовище, Г. Лаврентьєва висуває такі вимоги до його ефективності: 1) відповідати віковій й категорійній дітям, їх функціональним можливостям із незначним перевищенням рівня складності; 2) бути динамічним, варіативним, різноманітним; 3) сприяти орієнтовно-пізнавальній діяльності, що забезпечує засвоєння нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини; 4) вирізнятися різноманітністю форм і кольорів, які надають виразності об'єктам та подіям і завдяки зіставленню допомагають дитині отримати достовірні знання про довкілля [35, с. 12].

Предметно-ігрове середовище в ЗДО виконує низку функцій: організаційну, освітню, розвивальну, виховну та комунікативну. Відповідно

до виховної функції його наповнення і конструювання потрібно орієнтувати на створення таких ситуацій, котрі спонукають вихованців до морального вибору: поступитися товаришеві або взяти іграшку собі, поділитися з іншим чи діяти самому, запропонувати допомогу чи зігнорувати проблему ровесника. Таким чином, предметно-ігрове середовище стає центром, де закладаються підвалини для співробітництва, позитивних взаємовідносин, організованої прийнятної поведінки, дбайливого ставлення до інших тощо.

Педагоги до поняття «*предметно-ігрове середовище*» включають і відносини, які складаються у дитини з дорослими в дошкільному навчальному закладі. Д. Ельконін вважав гру особливою формою практичного проникнення дитини у світ соціальних відносин. Специфіка розвивального та виховного впливів ігрової діяльності полягає в її спрямованості на оволодіння суспільними функціями, відносинами, різновидами міжособистісного спілкування, у здатності моделювати людські стосунки, довколишнє життя [59].

Для кожного вікового періоду предметно-ігрове середовище особливе, оскільки змінюється залежно від вікових особливостей дітей, періоду навчання, освітньої програми. Так, старші дошкільники самостійно визначають, яку гру вибрати; розігруючи складні сюжети, проявляють меншу залежність від предметно-ігрового оточення, від тих чи тих іграшок. Ігрові дії набувають узагальненості, стають більш згорнутими; відбувається поступовий перехід до внутрішнього або мовленнєвого плану дій. У старшому дошкільному віці іграшки відіграють роль стимулу, підтримки одного чи кількох компонентів ігрової ситуації, сприяють актуалізації життєвого досвіду дітей, який негайно задіюється у грі.

Для дітей 5 – 6 років атрибутика ігрової діяльності в ЗДО більш деталізована, оскільки старші дошкільники потребують, з одного боку, реалістичних, досконалих іграшок, що максимально передають ознаки та властивості прототипу. Вони реалізують потяг дітей старшого дошкільного віку до «справжніх» предметів.

З іншого боку, високий рівень розвитку гри, необхідність подальшої активізації фантазії дитини передбачають наявність максимально умовних іграшок. Педагогічно цінними в цьому плані, як зазначалося, є ігрові модулі. Таке «обладнання» стає сюжетним, починає «працювати» на ігровий задум після творчого втручання дитини, котра намагається максимально задіяти доступний простір для відображення уявної ігрової ситуації.

У межах практичного вивчення вказаної педагогічної умови, проаналізована відповідність предметно-розвивального середовища принципам його організації (а це продумане зонування, розміщення ігрових матеріалів у певному порядку, доступність будь-якого з них для кожної дитини, недопущення перенасичення середовища). Адже власне дотримання перелічених принципів, виконання правил життя групи та налагодження взаємодії дітей із предметним середовищем сприяють формуванню в них певних соціально-комунікативних умінь. У ЗДО, де проводилось дослідження, було створено відповідне віку досліджуваних дітей, варіативне, динамічне і різноманітне предметно-розвивальне середовище, завдяки чому вихованці мали змогу обирати заняття та матеріали, а також місце для роботи з ними згідно із власними бажаннями. Розміщення обладнання за принципом нежорсткого центрування забезпечило дітям змогу об'єднуватися у групи в зоні безпосередньої творчої діяльності (на природі, ігровому майданчику чи кімнаті, у приміщенні для навчання).

Оскільки досліджувався вплив творчих ігор на соціалізацію, то особливу увагу було звернуто на ігрові зони (куточки) в експериментальному ЗДО, оснащення їх різноманітними матеріалами для організації численних сюжетно-рольових, комунікативних і режисерських ігор.

Оформлення ігрової зони для використання творчих ігор, зокрема, сюжетно-рольових, не передбачає спеціального обладнання – достатньо лише відповідним чином розмістити наявні в кожному дошкільному закладі іграшки і предмети. Розвивальне предметно-ігрове середовище сприяє залученню дітей до спільних ігор, удосконаленню їх діалогічного мовлення,

вміння гратися разом з однолітками, використовуючи різноманітні іграшки та іграшки-замінники. До *сюжетно-образних іграшок* належать: 1) ляльки, фігурки людей, тварин, елементів природи (м'які іграшки); 2) аксесуари для гри (лялькові меблі, посуд, побутова техніка – праска, пральна машина, порошок, швейна машина тощо); 3) атрибути для сюжетних ігор на різні теми («Салон краси», «Коли ми захворіли» та ін.); 4) крупногабаритні ігрові модулі; 5) предмети-замінники.

Розвивальне предметно-ігрове середовище створюється і трансформується педагогами відповідно до потреб дітей. Але й останні є його повноправними творцями. Підготовлене і спеціально організоване розвивальне предметно-ігрове середовище групи функціонально моделює соціально-комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку (комунікабельність, уміння залагоджувати конфлікти, домовлятися, уступати, пропонувати допомогу і просити допомоги, організувати свою роботу тощо), є стимулом до активного спілкування та взаємодії вихованців у ЗДО.

Залучення старших дошкільників до творчих ігор з іншими дітьми та дорослими як педагогічна умова успішної спрямованої соціалізації дітей, окреслена й проаналізована нами виходячи з відповідних коментарів, які подано у програмі «Я у Світі». Для її практичної реалізації важливими є такі рекомендації: 1) створювати дружнє, безпечне, захищене середовище й атмосферу щирих і довірливих стосунків між його членами; 2) моделювати гуманну взаємодію з дорослими, ровесниками (приємними, індиферентними, неприємними); виховувати культуру спілкування; 3) схвалювати належну соціальну поведінку; 4) навчати орієнтуватися в незвичному людському оточенні, пристосовуватися до його вимог і правил, ефективно взаємодіяти з ними; 5) підтримувати у дітей готовність звернутися по допомогу до знайомих дорослих; 6) сприяти організації ігор та спілкування, в яких дитина набуває елементарних умінь зважати на іншого, виявляти до однолітка інтерес, ініціювати готовність до контакту з ним, демонструвати позитивну

налаштованість на іншого, бажання домовлятися, поступатися, виробляти спільні рішення, відстоювати свою думку, обґрунтовувати незгоду з кимось (чимось); врегульовувати конфлікти та суперечки зберігаючи почуття власної гідності [60, с. 305].

Зануренню старших дошкільників в активну спільну творчу ігрову діяльність передують добре продумана педагогами відповідна робота з дітьми, яка передбачає таке планування освітнього процесу, що узгоджувалося б із виховними цілями і завданням, а також із моральною ситуацією в дитячому колективі ЗДО. Так, розпочинаючи планування спільної творчої ігрової діяльності, вихователь насамперед здійснює попереднє прогнозування спілкування з дітьми, що дає йому можливість конкретизувати імовірну картину спілкування і відповідно коректувати методику педагогічної взаємодії.

За оцінкою Д.Ельконіна, спілкування постає як особлива комунікативна діяльність, спрямована на формування певних взаємин. Діти старшого дошкільного віку спілкуються в основному в іграх [59]. Старші дошкільники зазвичай контактують у групах, склад яких дуже непостійний (залежно від гри чи спільної справи, вподобань чи настрою). Як правило, діти мало часу приділяють розмовам, пов'язаним із їх заняттям у даний момент.

Старші дошкільники відповідно копіюють слова і вчинки дорослих у своїх іграх. На їх поведінку великий вплив має особистий приклад вихователя. З дорослими вони спілкуються дуже щиро й очікують від них допомоги, розуміння та співпраці. Надзвичайно важливо узгоджувати зміст ігор із засобами, за допомогою яких передбачається їх проводити. Відтворюючи навколишню дійсність за допомогою ігрових дій та ролей, а також емоційних і вербальних засобів спілкування, дитина вчиться багатогранно, образно та динамічно виражати своє ставлення до довкілля, визначати моральну сутність людських взаємин, а також моделювати власну діяльність.

Вихователі, спираючись на власний практичний досвід радять дотримуватись вимог, що забезпечать успішність гри, а саме: а) створювати

атмосферу, позбавлену тривожності та побоювань; б) переконувати вихованців, що у процесі гри він постає в ролі або консультанта, або рівноправного учасника, а не авторитарної сили, що намагається все контролювати і регулювати; в) сприяти переходові гри від предметно-ігрових дій до рольової взаємодії; г) акцентувати не на деталізації рольових дій, а на творчому розвитку сюжету; г) бути максимально стриманим і тактовним, особливо під час виникнення упродовж гри конфліктних ситуацій; д) забезпечувати умови, за яких гра не тільки б навчала та виховувала, а й приносила задоволення і радість учасникам, формувала їх соціально-комунікативні уміння.

Таким чином, нами проаналізовані педагогічні умови використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників у ЗДО, а саме:

- а) забезпечення методичного супроводу використання творчих ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку;
- б) створення відповідного розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти;
- в) залучення старших дошкільників до творчих ігор з іншими дітьми та дорослими.

3.2. Система оптимізації педагогічних умов використання творчих ігор у процесі соціалізації старших дошкільників

Експериментальна робота щодо соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор здійснювалася нами на основі теоретичних положень та практичних результатів констатувального етапу дослідження. Численні спостереження за дітьми у щоденній ігровій діяльності показали, що вони зазвичай прагнуть, але часто не вміють вступати в контакти, обирати відповідні способи спілкування з однолітками, виявляти ввічливе, доброзичливе ставлення до них, слухати партнера, розмовляти з дотриманням норм мовленнєвого етикету. У дитячому

колективі, на жаль, не завжди проявляються толерантність, дружелюбність. Загальновідомо, що здатність до взаємодії з іншими становить основний зміст соціалізації, є необхідним елементом самореалізації людини, її успішності в різних видах діяльності, прихильності до неї осіб, котрі складають її оточення. З огляду на це *формувальний етап експериментальної роботи був спрямований на оптимізацію педагогічних умов соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор.*

Початковий – пропедевтичний етап експериментальної роботи передбачав попередню роботу з вихователями, які були задіяні в експерименті, зокрема: ознайомлення вихователів із теоретичними основами і проблемами соціалізації дітей старшого дошкільного віку; ознайомлення вихователів із критеріями і показниками соціалізації дітей старшого дошкільного віку, результатами констатувального етапу експерименту; презентацію системи ігор (за трьома блоками).

Робота з педагогами передбачала кілька основних напрямків: ознайомлення з теоретичними основами проблеми соціалізації дітей старшого дошкільного віку; творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації.

З цієї метою для вихователів ЗДО, задіяних в експерименті, було організовано кілька зустрічей. На першій зустрічі педагогів знайомили з критеріями і показниками соціалізації дітей старшого дошкільного віку, результатами констатувального етапу експерименту. *На другій зустрічі* педагоги мали нагоду ознайомитися з системою творчих ігор, спрямованих на розвиток соціально-комунікативних вмінь. Це три блоки ігор, ігрових вправ, кожен з яких спрямований на розвиток знань, умінь, навичок, які демонструють рівень соціалізації дитини. Остання, четверта зустріч була присвячена питанням організації та керівництва творчими іграми.

На формуальному етапі експерименту було розроблено систему роботи щодо соціалізації дітей старшого дошкільного віку в творчій ігровій діяльності, що передбачала реалізацію відповідних педагогічних умов ефективності. Організація експериментальної роботи здійснювалася

відповідно до зазначених педагогічних умов і передбачала три напрями роботи: з педагогами, з дітьми і робота з предметним середовищем.

Першою педагогічною умовою ефективності соціалізації засобами творчої ігрової діяльності було, *забезпечення методичного супроводу у використанні творчих ігор*. Вихователь виступає рівним партнером у грі, дає можливість розподіляти ролі, висловлювати думку стосовно сюжету гри, заохочуючи цим дітей до діалогу, стимулює розвиток ігор від предметних до сюжетно-рольових. Ефективне керівництво надає грі цілеспрямованого характеру, дії дітей стають узгодженими, проявляють вміння домовитись.

Особливістю ігор дітей старшого дошкільного віку є те, що рольова поведінка ускладнюється, урізноманітнюється. Тому *мета керівництва грою* – розвинути гнучкість рольової поведінки, навчити дітей змінювати рольову поведінку, ігрову роль, повідомляючи про це партнерів по грі. Таке вміння дозволить реалізувати різноманітні сюжетно-рольові ігри. Тобто гра буде захоплюючою, цікавою і завжди новою.

Керівництво ігровою діяльністю, яке враховує індивідуальні, вікові особливості дошкільників, активізує інтерес до спільних ігор, відповідно і створює бажання спілкуватись, взаємодіяти з однолітками. Все це сприяє розвитку доброзичливих відносин, позитивної взаємодії з дітьми, що й визначає сформованість соціально-комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку.

Нами проведений семінар для педагогів дошкільних навчальних закладів на тему: **«Творча гра як засіб соціалізації дітей старшого дошкільного віку»**, що мав на меті: конкретизацію змісту соціалізація та її особливостей у дітей старшого дошкільного віку; з'ясування ролі творчої гри у процесі формування у дітей соціально-комунікативних умінь та навичок. (*Додаток*).

Ефективність другої педагогічної умови (вплив предметно-розвивального середовища на процес соціалізації дітей старшого дошкільного віку) досліджувалася в експериментальних групах ЗДО.

Створення різноманітного динамічного предметно-ігрового середовища в експериментальних групах ЗДО, здійснювалось для стимулювання бажання дітей брати участь в ігровій діяльності. Формами і методами реалізації мети *організаційно-мотиваційного етапу* слугували: сюжетно-рольові («Кіностудія», «Магазин іграшок» та ін.), режисерські («Життя в лісі», «Невербальна казка», «Добрі ельфи», «Кенгуру», «Капітан» та ін.) і комунікативні («Спільне коло», «Будь ласка», «Сонячний зайчик», «Переходи», «Ввічливі слова», «Піраміда любові», «Розсміши сумного друга» та ін.) ігри, обладнання ігрового середовища за зонами «Сюжетно-рольових ігор», «Режисерських ігор», «Комунікативних ігор». Використання ігор для перелічених зон (куточків) сприяло оволодінню дітьми суспільними функціями, їхньої здатності моделювати людські стосунки і довколишнє життя, будувати позитивні взаємовідносини («Салон мобільного зв'язку», «Салон краси»), розвитку міжособистісного спілкування («Кіностудія»), уміння виражати дбайливе ставлення до інших («Коли ми захворіли»), розвивати комунікабельність, доброзичливе ставлення один до одного («Назви лагідно», «Комплімент», «Скажи ввічливе слово») тощо.

Нашими завданням було вдосконалити існуюче в експериментальному ЗДО ігрове середовище. Із цією метою ми запропонували розділити його на різні зони для ігор: 1) сюжетно-рольових; 2) режисерських; 3) комунікативних. Це, зі свого боку, мало сприяти соціалізації старших дошкільників засобами творчих ігор.

Щоб активізувати інтерес дітей до спільної ігрової діяльності було оновлено ігрові куточки, обладнано нові ігрові зони, додано нові сюжети для традиційних сюжетно-рольових ігор.

Використання ігор для перелічених зон (куточків) сприяло оволодінню дітьми суспільними функціями, їхньої здатності моделювати людські стосунки і довколишнє життя, будувати позитивні взаємовідносини («Салон мобільного зв'язку», «Салон краси»), розвитку міжособистісного спілкування («Кіностудія»), уміння виражати дбайливе ставлення до

інших («Коли ми захворіли»), розвивати комунікабельність, доброзичливе ставлення один до одного («Назви лагідно», «Комплімент», «Скажи ввічливе слово») тощо.

Правила організації зони «Сюжетно-рольових ігор», «Режисерських ігор» та «Комунікативних ігор» упродовж експерименту передбачали наявність необхідних матеріалів (лото, настільні ігри, пазли, мозаїки) лише в одному примірнику. Це прищеплювало старшим дошкільникам прості, але важливі соціальні навички домовитися, безконфліктно спілкуватися, поважати вибір іншого, терпляче чекати, йти на поступки тощо. Крім того, це привчає дітей стримувати природні егоцентричні імпульси, розвиває їх діалогічне мовлення під час спілкування з товаришами. Коли одночасно двоє (чи більше) вихованців хочуть попрацювати з одним і тим же предметом чи побавитися одною грою (іграшкою), їм доведеться спочатку з допомогою педагога, а потім і самостійно обговорювати і вирішувати, хто буде бавитися (працювати) першим, а потім неодноразово відпрацьовувати аналогічні навички в умовах вибору.

Структура предметно-ігрового середовища зони «Сюжетно-рольових ігор», «Режисерських ігор» та «Комунікативних ігор» старших груп ЗДО, де проводився експеримент, представлена у табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Структура предметно-ігрового середовища (сюжетно-рольових, режисерських та комунікативних ігор) старших груп ДНЗ

«Кухарі»	фартухи; ковпаки; каструля; миска (великий уявне коло); столові прибори тощо.
«Коли ми захворіли»	білі халати; шапочки; ваги; медична сумка з набором інструментів; «ліки»; вата; бинти; рецепти; каса; чеки; гроші; вітрина тощо.
«Салон краси»	дзеркало; халат перукаря; пелерина для клієнта; журнали модних зачісок; сушка; рукомийник; фен; плойка; тіні; лаки; перуки; ножиці; бігуді; стрічки; гумки; шпильки; гребінці; ляльки з довгим волоссям тощо.
«Магазин»	спецодяг; ковпаки; вітрина; прилавок; каса; сумки; чеки;

<i>іграшок»</i>	гроші; муляжі продуктів та ін. товарів; ваги; пакувальні матеріали тощо.
<i>«Капітан»</i>	кашкет капітана; комірці; бінокль; підзорна труба; рятувальні круги; якір; штурвал; предмети-замінники («корабель» – 2 стільці) тощо.
<i>«Кіностудія»</i>	кінокамери; мікрофони; операторський візок; штатив для відеокамери тощо.
<i>«Кенгуру»</i>	маски, костюми.
<i>«Відгадай подарунок»</i>	подарунки: ляльки, автомобілі, конструктори, лото, пазли, мозаїки тощо.
<i>«На містку»</i>	предмети-замінники: міст – дошка, річка – шмат тканини синього або голубого кольору.
<i>«Хвилі»</i>	великий шмат тканини синього кольору.
<i>«Майстри і підмайстри»</i>	папір; пластилін; мозаїка тощо.
<i>«Життя в лісі»</i>	муляжі диких тварин та їх дитинчат.
<i>«Ввічливі слова»</i>	м'яч.
<i>«Сонячний зайчик»</i>	ручне дзеркальце.
<i>Великі ігрові модулі та різноманітні предмети-замінники</i>	

Так, для забезпечення процесу спрямованої соціалізації засобами творчих ігор у дітей старшого дошкільного віку передбачалося використання багатьох ігрових методик: 1) вміння встановлювати доброзичливі контакти зі співрозмовником – ігрові вправи «Ввічливі слова», «Будь ласка», «Сонячний зайчик» та ін.; 2) невербальне спілкування – ігри «Мімічна гімнастика», «Відгадай подарунок», «Покажи» та ін.; 3) вдосконалення вміння артикуляції (вміння ясно і чітко вимовляти слова) – дітям радять озвучити як вирує море, як говорять Білосніжка, Баба Яга, Робот, Вовк та інші казкові персонажі; вимовити слова пошепки, максимально голосно, сумно, радісно, здивовано, байдуже; 4) уміння поводитися в конфліктній ситуації – аналіз із

дітьми старшого дошкільного віку негативного минулого досвіду їх спілкування (жорстоке ставлення до іншого порівнюють із поведінкою Карабаса-Барабаса, Бармалея та ін.), пропонують гру «Спина до спини»;

5) формування емпатії та емпатійної поведінки – ігри та ігрові вправи «Хвилі», «Зроби піктограму», «Передача почуттів», «Тренування емоції», «Добрі ельфи» та ін.; б) закріплення комунікативних умінь – спілкування з малюками старшим дошкільникам потрібно відреагувати на скаргу молодшого; на неетичні висловлювання дітей, а також владнати сутичку між ними тощо.

Третьою та основною *педагогічною умовою*, ефективність якої перевірялась на формувальному етапі експерименту було *залучення старших дошкільників до творчих ігор з іншими дітьми та дорослими*. Її реалізація передбачала роботу з дошкільниками. Тому завданням формувальної роботи зі старшими дошкільниками було *формування у дітей таких вмінь*:

- розуміти емоційний стан однолітка і розповісти про нього;
- отримувати необхідну інформацію у спілкуванні;
- вислухати іншого, з повагою віднестись до його думки;
- вести простий діалог з дорослими та однолітками;
- відстоювати свою думку;
- співвідносити свої бажання з інтересами інших людей;
- приймати участь в колективній діяльності (вміння домовитись, поступитись тощо);
- з повагою ставитися до оточуючих;
- приймати та надавати допомогу;
- не сваритись, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Гра як провідна діяльність дошкільників є ефективним методом та засобом реалізації освітніх завдань з усіх напрямів розвитку особистості дитини. Тому засобом реалізації окреслених завдань було обрано сюжетно-рольові ігри, режисерські ігри, комунікативних ігор, ігрові ситуації та ін.

Проаналізуємо детальніше організацію і проведення роботи використання творчих ігор з дітьми старшого дошкільного віку.

Здійснено впровадження *розвивальної програми «Соціалізація старших дошкільників засобами творчих ігор»*, що мала на меті формувати у дітей навички взаємодії та соціальної довіри, виробляти вміння виходити із конфліктних ситуацій, домовлятися, розширення можливостей установалення контактів у різних ситуаціях спілкування; відпрацювання навиків розуміння себе, інших людей та взаємин між ними; оволодіння вмінням ефективного слухання; усунення комунікативних бар'єрів, а також комунікативні навички.

Насамперед вона передбачала проведення циклу *ігрових занять*.

Формувальну роботу з дітьми планували таким чином. Розвивальна програма була розрахована на 1 місяць по 2 заняття щотижня (загалом – 10 зустрічей). Заняття тривалістю до 30 хвилин проводили в час, передбачений для ігрової і самостійної діяльності дітей. Ігрові заняття проводились в кімната для роботи з дошкільниками (*Додаток*).

Кожне заняття починалось з привітання. Це допомагало встановити емоційно-позитивний контакт і сприяло спрямованості дітей один на одного. Привітання адресувалось кожному учаснику ігрового заняття. На перших заняттях привітання ініціював експериментатор. Після особистісно-зорієнтованого привітання, віталися із усією групою. Це об'єднувало дітей в єдине ціле, створювало радісний настрій і позитивне налаштування на заняття.

Основна частина займала більшу частку заняття і за змістом реалізувала необхідні завдання розвиваючої програми. Для цього добирались ігри, які сприяли розширенню сфери усвідомлення почуттів, переживань, правильного вияву емоцій, розвитку комунікабельності, формуванню позитивних зразків спілкування та адекватних способів поведінки в конфліктних ситуаціях.

Метою заключної частини було підведення підсумків, рефлексія того, що було на занятті. Для цього діти з ведучим сідали в коло і обмінювались враженнями. Це підкріплювало відчуття приналежності до групи і закріплювало позитивні емоції від роботи на занятті. Кожне заняття завершувалось ритуалом прощання. Діти прощались один з одним і дорослим.

Зміст ігрових занять відповідав критеріям соціалізації. Система ігор та ігрових вправ розподілялась за трьома логічно пов'язаними блоками. Для більш повної реалізації поставленої мети на заняттях використовувались ігри з кожного блоку.

Також використовувались сюжетно-рольові ігри. Ці ігри розвивають вміння прямо адресувати своє звернення до однолітка, щоб привернути його увагу, запросити до гри; вміння звертатись до іншої дитини на ім'я або за назвою ролі; вміння доброзичливо погодитись з задумом гри, що придумала інша дитина, або в разі незгоди, стримано відмовитись від пропозиції, вмінні ввічливо прийняти відмову однолітка пограти разом, а також зауваження інших дітей стосовно гри; вміння переконливо для однолітка обґрунтувати свої пропозиції і доручення, пояснити необхідність їх виконання, прийняття. Збагачення комунікативного змісту ролі сприяє оволодінню старшими дошкільниками різних способів комунікації і подальшому перенесенню цих вмінь у реальне життя.

Здатність приймати задуми іншого, вміння допомогти під час спільної діяльності, емоційно відгукуватись на потреби інших розвивали, використовуючи такі ігри: *«Закінчи малюнок»*, *«Рукавички»*, *«Капітан»*.
Наведемо приклад гри «Закінчи малюнок».

Формуючи соціально-комунікативну компетенцію вважали важливим навчити дітей безконфліктно взаємодіяти з однолітками, а в разі виникнення конфліктної ситуації розв'язати її. Дитина повинна вміти узгоджувати свої інтереси, цілі спільної діяльності з інтересами інших, поступитися власним переконанням або ж відстояти його. Тому для формування такого вміння застосовували ігри, в яких у дітей формувалось відчуття спільності. Прикладом такої ігрової технології є гра *«Тільки разом»*, *«Спини до спини»*, *«Липучка» (Додаток)*.

В ході експериментальної роботи ми застосовували ігри, в ході яких діти спілкувались за допомогою жестів, умовних сигналів, міміки. Тобто правила гри виключали вербальну взаємодію. Діти вчилися спілкуватись без

звичних способів комунікації: без слів і предметів. Прикладом може бути гра: «Життя в лісі», «Спілкування без слів», «Невербальна казка», «Мімічна гімнастика» (Додаток)..

Розвиток комунікативної сфери особистості дошкільника передбачав навчання різноманітних способів знайомств, встановлення контактів. Для цього ми використовували такі ігри: «Знайомство», «Ввічливі слова», «Комплімент» (Додаток)..

Для розвитку діалогічного мовлення підібрали ігри, правила проведення яких передбачали побудову діалогу самими дітьми в різних діалогічних парах: запитання-відповідь, повідомлення-реакція. Програвання таких ігор давало можливість засвоїти вміння змістовно задавати питання і відповідати на них, вміння слухати і чути партнера, вміння висловити свої судження. Наприклад, ігри «Інтерв'ю», «Побудуємо місто».

Готовність дитини самостійно розв'язувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими, є важливою умовою і показником сформованості соціально-комунікативної компетенції у старших дошкільників. Ефективними для формування названих умінь, на наш погляд, були сюжетно-рольові ігри «Магазин іграшок», «До нас йдуть гості», «В групі новенький», «Вирушаємо на пошук скарбів». Діти розігрували дані ситуації і вчилися вербальним і невербальним засобам спілкування, вмінню ефективно взаємодіяти.

Таким чином, проведена робота значною мірою вплинула на формування навичок взаємодії, комунікабельності, соціальної активності та ініціативності вихованців. Спостереження за життям старших дошкільників у групі, за різними видами їх включення до творчих ігор засвідчили, що загальний рівень соціалізованості підвищився.

3.3. Аналіз результативності дослідно-експериментальної роботи

Завданнями контрольного етапу експерименту було визначення динаміки змін, що відбулися в критеріях та показниках соціалізації і порівняння рівнів її сформованості в контрольній та експериментальній групах після формувального етапу експерименту.

Для визначення змін рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку, ми провели контрольні зрізи за кожним критерієм (*когнітивним, емоційним, комунікативно-інтерактивним*) на основі завдань аналогічних констатувальному етапу експерименту.

Аналіз результатів, отриманих під час проведеного контрольного етапу експерименту дав змогу порівняти результати, здобуті на початку і наприкінці дослідження, виявити суттєве зростання рівнів соціалізації дітей з експериментальної групи, а також зміни у контрольній групі. Порівняльні кількісні дані рівнів соціалізації дітей контрольної та експериментальної груп відображено в табл. 3.2

Таблиця 3.2

Рівні соціалізації дітей експериментальної та контрольної груп (%)

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	11,8	13,3	33,3	20,7
Середній	52,6	57,8	57,1	61,8
Низький	35,6	28,9	9,6	17,5

Результати, наведені в табл. 3.2, засвідчують кількісні зміни рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку в обох групах. Однак позитивна динаміка зростання цих рівнів є відчутною лише в експериментальній групі дітей дошкільного віку.

Аналіз рівневої динаміки засвідчує, що високого рівня соціалізації досягли 33,3% дітей експериментальної та 20,7% дітей контрольної груп. Позитивний вплив проведеної формувальної роботи в експериментальній групі виявився у значному підвищенні рівнів соціалізації старших

дошкільників. Середній рівень на початковому етапі експерименту становив 52,6% (ЕГ) і 57,8% (КГ), тоді як кінцеві результати констатували 57,1% (ЕГ) і 61,8% (КГ). Дієвими є зрушення у показниках низького рівня. Якщо на констатувальному етапі вони дорівнювали відповідно 35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ), то на контрольному етапі в експериментальній групі ці результати значно знизилися (9,6%). У контрольній групі також відбулись зміни, але незначні (17,5%).

Дітям експериментальних та контрольних груп було запропоновано завдання, аналогічні тим, що використовувалися на констатувальному етапі експериментальної роботи.

За допомогою завдань першої серії з'ясовували вміння старших дошкільників (за когнітивним критерієм) розуміти різні емоційні стани, позитивно сприймати інших, аналізувати ситуацію, а також обізнаності із соціальними нормами поведінки.

Зміни показників соціалізації старших дошкільників за когнітивним критерієм, представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Показники рівнів соціалізації старших дошкільників за – когнітивним критерієм після формуальної експериментальної роботи (%)

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	10	14,4	32,2	18,9
Середній	52,2	58,9	57,8	63,3
Низький	37,8	26,7	10	17,8

Як бачимо, в експериментальній групі відбулися значні зміни щодо вміння ефективно взаємодіяти. Так, частка дітей із високим рівнем цього вміння збільшилася на 22,2%; із середнім збільшилася на 5,6% та низьким рівнями зменшилася на 27,8%.

Друга серія завдань (за емоційним критерієм) була спрямована на виявлення в дошкільників уміння контролювати свої емоції, а також здатність будувати безконфліктні взаємини.

Збільшилася частка дітей (78%), які самостійно правильно визначили емоційний стан. Значно зменшилася кількість дітей, що не могли передати або впізнати емоцію (до експерименту – 32%, а після – 9%).

Узагальнені результати досліджень за емоційним критерієм до і після експерименту представлено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Показники рівня соціально-комунікативної компетенції за емоційним критерієм після формульованої експериментальної роботи (%)

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	13,3	12,2	57,8	21,1
Середній	51,1	57,8	50	60
Низький	35,6	30	7,8	18,9

Показники цього критерію і на констатувальному етапі були досить високими, проте формульована робота вплинула на розвиток емоційної сфери дітей. Вони навчилися краще розуміти власні емоції, почуття та емоційні прояви інших, виражати різні емоційні стани.

Наступна серія завдань (за комунікативно-інтерактивним критерієм) була спрямована на виявлення в дітей комунікативних умінь, а також вміння ефективно взаємодіяти, долати конфліктні ситуації.

У межах цієї серії завдань у дітей виявляли вміння вступати в контакт, вести діалог, дотримуватися норм мовленнєвого етикету. Так, результати контрольного етапу експерименту показують, що частка вихованців, які легко налагоджують спілкування з дітьми та дорослими, ввічливо, спокійно висловлюють свої думки, прохання, вживають ввічливі слова зросла, на 26%. А ось відсоток старших дошкільників, котрі зазнавали мовленнєвих і

комунікативних труднощів, були байдужими до дорослих та однолітків, зменшився з 31% до 13%.

У таблиці 3.5 представлені рівні соціалізації старших дошкільників за комунікативним критерієм.

Таблиця 3.5

Рівні соціалізації дітей старшого дошкільного віку за – комунікативно-інтерактивним критерієм після формувальної експериментальної роботи (%)

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	12,2	13,3	33,3	22,2
Середній	54,5	56,7	55,6	62,2
Низький	33,3	30	11,1	15,6

В експериментальній групі відбувся значний позитивний перерозподіл дітей щодо рівнів розвитку комунікативних умінь. Якщо на етапі констатувального зрізу він був високим у 12,2% дітей, то на контрольному етапі експерименту – у 33,3% досліджуваних. Середній рівень зазначених умінь до початку навчання було виявлено у 54,5% вихованців, на прикінцевому зрізі його було зафіксовано у 55,6 % старших дошкільників експериментальної групи. Низький рівень розвитку комунікативних умінь простежено лише у 11,1% дітей (на констатувальному етапі – 33,3%).

Значних змін в рівнях розвитку комунікативних умінь у дошкільників контрольної групи на прикінцевому етапі експерименту не відбулося. У спостереженнях за дітьми, фіксувались їх ініціативність в різних видах діяльності; прагнення до взаємодії і спілкування з однолітками. Діти виявляли знання і застосування норм соціально схвалюваної поведінки, що виявлялось у зменшенні конфліктних ситуацій та відверто негативних емоційних проявів. Спостерігалось позитивне емоційне налаштування на дітей в групі, конструктивність у вирішенні спірних моментів у грі. Діти

самостійно розподіляли ролі в грі, враховуючи бажання учасників, використовували різноманітний ігровий матеріал.

Після експериментальної роботи не спостерігалось дітей, які б відмовлялись від участі в грі. Були сором'язливі, маломовні, неактивні діти, але все ж вони не виявляли відчуженості. Виконання спільних дій в ході ігрових занять усувало захисні бар'єри в дітей, формувало емоційний відгук на партнерів по грі, вчило дітей навичкам взаємодії.

Результати анкетування батьків та педагогів дають підстави відзначити, що після проведеного формувального експерименту діти почали охочіше спілкуватися з однолітками й дорослими, діти більше грались разом, спостерігалось менше конфліктів у їхній взаємодії.

Спостереження за дітьми на завершальному етапі експерименту показало, що діти охочіше, легше встановлювали взаємини з однолітками і дорослими, домовлялись про ігровий сюжет, вони були готові ділитись важливою інформацією, предметом, взаємодіяти і допомагати в разі потреби.

Після здійснення експерименту зменшилася кількість дітей, яким були властиві сором'язливість, мовчазливість, відчуженість. Вони почали брати участь у різних видах діяльності, охоче спілкувалися з однолітками, позитивно ставилися до взаємодії з іншими.

Результати спостереження засвідчили, що кількість дітей із високим ступенем сформованості соціальних норм поведінки в експериментальній групі збільшилася. Ці старші дошкільники правильно і голосно віталися та прощалися, звертаючись до дітей усієї групи, спокійно, щиро зверталися до вихователів і однокласників із різними проханнями, пропозиціями; мали чітке, голосне мовлення, доброзичливий, довірливий тон; завжди і всім дякували; володіли культурою діалогу, не перебивали розмов старших і ровесників, розмовляли спокійно, вміли слухати іншого, адекватно діяли у конфліктних ситуаціях, часто і доброзичливо пропонували допомогу та з вдячністю приймали її від дорослих та дітей.

Таким чином, ми реалізували контрольний етап педагогічного експерименту, завданнями якого було визначення динаміки змін, що відбулися в критеріях та показниках соціалізації і порівняння рівнів її сформованості в контрольній та експериментальній групах після формувального етапу експерименту.

Для визначення змін рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку, ми провели контрольні зрізи за кожним критерієм (*когнітивним, емоційним, комунікативно-інтерактивним*) на основі завдань аналогічних констатувальному етапу експерименту. Отримані кількісні дані дозволили простежити позитивну динаміку змін у рівнях соціалізації після проведення формувальної роботи, що підтвердило правильність висунутої гіпотези.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

У розділі, на підставі кількісних даних експериментальної перевірки що підтверджують позитивну динаміку змін рівнів соціалізації у дітей досліджуваної вікової категорії, доведена ефективність системи роботи з використання творчих ігор у процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку,.

Така робота реалізовувалась у три етапи. На *організаційно-мотиваційному етапі* було реалізовано такі *педагогічні умови*, як: *забезпечення методичного супроводу у використанні творчих ігор в процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку; створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти.* Доведено, що спеціально організоване предметно-ігрове середовище групи впливає на розвиток соціально-комунікативних умінь і навичок, які сприяють соціалізованості старших дошкільників. Це комунікабельність, уміння залагоджувати конфлікти впливають на соціалізованість дитини домовлятися, йти на поступки, пропонувати допомогу і просити допомоги. На *діяльнісно-ігровому етапі втілено педагогічну умову*: залучення старших дошкільників в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з дітьми і дорослими. Метою цього етапу було набуття дітьми досвіду колективно-творчої взаємодії, спілкування та вироблення вмінь виражати почуття в процесі ігрової діяльності.

Виявлено, що упродовж формувального етапу експерименту з дітьми здійснювалась соціалізація старших дошкільників засобами творчої гри. Формувальна робота забезпечила розвиток соціальної активності й ініціативності дітей, набуття ними вмінь аналізувати власні стани, наміри, а також готовності самостійно розв'язувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими.

З'ясовано, що проведення серії ігрових занять упродовж експерименту, сприяло розширенню та збагаченню соціального досвіду дітей щодо взаємодії з людьми, які їх оточують, побудови позитивних взаємин, набуттю

знань про норми спілкування, а також формуванню потреби узгоджувати свої дії з іншими вихованцями, вміння відрізнити соціально схвалювану поведінку від асоціальної, підтримувати один одного, проявляти емоційний відгук, сприймати однолітків як друзів та партнерів.

Виявлено ефективність проведеної експериментальної роботи під час контрольного етапу експерименту. Порівняльний аналіз рівнів соціалізації експериментальної і контрольної груп засвідчив позитивний вплив застосування творчих ігор на соціалізацію дітей експериментальної групи, у яких визначено значне підвищення досліджуваних рівнів. Характеристика рівневої динаміки засвідчує високий ступінь соціалізації у 33,3% старших дошкільників експериментальної та у 20,7% вихованців контрольної груп.

Встановлено, що реалізована нами розвивальна програма зумовила підвищення рівнів сформованості соціально-комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі. Особливо наочно простежуються зміни на краще у дітей із низьким рівнем соціально-комунікативної компетенції. Якщо на початку експерименту його показники становили відповідно 35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ), то на кінцевому етапі ці результати значно знизилися – 9,6% (ЕГ) і 17,5% (КГ).

Доведено, що діти, з низьким рівнем соціалізації, зазнають суттєвих труднощів у спілкуванні та взаємодії зі своїми ровесниками, що призводить до збільшення кількості фактів проблемної поведінки. Щоб подолати вказані негативні тенденції, педагогам ЗДО потрібно розвивати відповідні соціальних знаннях та навичках дошкільників.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування, узагальнення і практичне вивчення проблеми соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор, що дозволило обґрунтувати і розробити систему забезпечення цього процесу, визначити й експериментально перевірити відповідні педагогічні умови.

За першим завданням.

1. У процесі вивчення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, ми визначили, що існує широке різноманіття визначення понять *соціалізація*. Це зумовлене галуззю наукових пошуків дослідників. Для оперування в межах нашого дослідження, ми послуговуємося визначенням І. *Кона* в галузі соціальної психології, згідно якого *соціалізація* – це сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства.

2. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість. Відповідно, саме в діяльності людина виражає себе як суспільний індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності. Спілкування, як специфічна форма діяльності і як самостійний процес взаємодії, необхідний для реалізації інших видів діяльності особистості. Самосвідомість - становлення «Я-концепції» індивіда як динамічної системи уявлень людини про себе, настанов, спрямованих на себе.

3. Соціалізація як процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом виступає в єдності чотирьох складових: стихійної соціалізації, відносно керованої соціалізації, відносно соціально контрольованої, свідомої самозмінної людей.

За другим завданням.

В межах висунутих у дослідженні завдань актуальним є питання стихійної та спрямованої соціалізації дітей дошкільного віку.

1. *Стихійна форма соціалізації* –“автоматичне” виховання певних соціальних навичок у зв’язку з постійним перебуванням індивіда в безпосередньому соціальному оточенні. Внаслідок несприятливої стихійної соціалізації у дітей дошкільного віку може формуватись негативна поведінка. В руслі стихійної соціалізації, дієвим фактором у формуванні негативної є неблагополучна сім’я, оскільки саме там дитина може засвоїти неправильні норми поведінки у суспільстві. Неблагополучна сім’я визначається як сім’я, яка через об’єктивні або суб’єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини.

2. *Спрямована форма соціалізації* - спеціально розроблена суспільством або його певними інституціями та організаціями система засобів впливу на розвиток особистості з метою сформувати її відповідно з домінуючими в даному суспільстві (або спільності) цінностями, ідеалами, інтересами і цілями.

3. *Способами спрямованої соціалізації* виступають: виховання, навчання, освіта з відповідним набором ланок.

Виховання – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Навчання виступає спільною діяльністю педагога і дитини, що зорієнтоване на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності. Згідно нашого дослідження головною ланкою спрямованої соціалізації виступає дошкільна освіта.

Дошкільна освіта - рівень освіти, який дитина здобуває у дитячому дошкільному закладі, сім’ї або за допомогою фізичної особи. В результаті

спрямованої соціалізації формується модель особистості, з відповідним набором знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних характеристик.

В межах спрямованої соціалізації визначаються і шляхи, головні з яких є: діяльність, як можливість засвоєння великого фонду соціальної інформації; уміння і навички; спілкування в межах різних соціальних груп; виконання різноманітних соціальних ролей та моделей соціальної поведінки.

За третім завданням.

1. *Гра* визначається як найбільш ефективний засіб соціалізації дитини, в якій закладаються основи майбутньої особистості. Творча гра має свої характерні особливості, а саме: уявлювану ситуацію, творчий характер, наявність ролей, довільність дій, специфічні мотиви, соціальні відносини. Уявлювана ситуація сприяє виникненню задуму у грі, пошук засобів для його реалізації та потребує творчої уяви дошкільника. Творчий характер дозволяє дитині у грі наслідувати те, що вона бачить, комбінувати свої уявлення, мислити про те, що раніше емоційно сприйняла. Наявність ролей зумовлює необхідність виконання символічних дій, заміну реальних предметів іграшками або іншими предметами-замінниками. Виконання довільності дій прийнятих на себе ролей, неодноразове їх повторення, сприяє їх освоєнню в соціальній дійсності. Специфічні мотиви – спонукання дітей до гри, прагнення до наслідування, формують їх самостійність, комунікативність, створюють умови для задоволення різноманітних пізнавальних і художніх інтересів. Прийняття дітьми спільного задуму, узгодженості дій у грі, породжують їх спільні переживання, забезпечуючи відповідні соціальні відносини.

2. *Творча гра* виступає засобом спрямованої соціалізації старшого дошкільника. Вона сприяє моральному, трудовому, розумовому, естетичному та фізичному розвитку. Моральне виховання у творчій грі обумовлюється її змістом - відображенням у ній реальних подій, пов'язаних з нормами

моралію. Творча гра взаємопов'язана з дитячою працею, яка виникає і розвивається на її основі. Засобами творчої гри здійснюється розумовий розвиток - формування фундаментальних психічних процесів (сприймання, мислення, мовлення, пам'яті, уяви). Творча гра є засобом естетичного виховання, оскільки допомагає старшим дошкільникам відобразити світ через ролі, сприяє розвитку художніх інтересів, художнього смаку дитини, творчості. У творчій грі формується і збагачується досвід рухової діяльності дошкільника, оскільки, дитина намагається відтворити характерні для конкретного персонажа рухи, і саме це виступає засобом фізичного виховання.

3. Спрямовану соціалізацію дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор розуміють як здатність дитини комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації, ініціативність спілкування в конкретних соціально-побутових та ігрових ситуаціях, вміння планувати й організовувати різні види творчих ігор відповідно до їх структури, дотримуватись ігрового партнерства і рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри.

За четвертим завданням.

1. Визначено *критерії соціалізації* дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор з відповідними показниками. *Когнітивний критерій* передбачає обізнаність старших дошкільників з елементарними нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність з творчими іграми. *Емоційний критерій* з показниками: вміння контролювати свої емоції та настрої, володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, будувати безконфліктні взаємини, емоційну спрямованість на однолітків у групі. *Комунікативно-інтерактивний критерій* з показниками: вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, вміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої

бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати свою думку.

2. Окреслені та схарактеризовані *рівні соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор* (високий, середній і низький).

Встановлено, що більшість дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі перебувала на середньому і низькому рівнях соціалізації. Для діагностики було використано низку методів: спостереження за дітьми у різних видах діяльності, анкетування, бесіди, аналіз ігрових завдань.

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що у старших дошкільників обох груп (ЕГ, КГ) переважав середній рівень соціалізації. Однак у дітей групи ЕГ аналогічні показники були дещо нижчими, ніж у групі КГ. Високий рівень соціалізації спостерігався лише у десятої частини дітей ЕГ і КГ. Це засвідчило необхідність підвищення ефективності процесу соціалізації у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор.

За п'ятим завданням.

1. У процесі дослідницько-експериментальної роботи встановлено, що ефективність процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор можливе при врахуванні низки *педагогічних умов*, зокрема: створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти; забезпечення методичного супроводу соціалізації в ігровій діяльності дітей старшого дошкільного віку; занурення старших дошкільників в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з дітьми і дорослими.

2. *Розроблено й апробовано експериментальну методика* забезпечення процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор, що містили мету, засоби соціалізації, педагогічні умови, показники та критерії сформованості за такими етапами: організаційно-мотиваційний, діяльнісно-ігровий, емоційно-творчий.

На *організаційно-мотиваційному етапі* було розроблено програму дослідно-експериментальної роботи щодо перевірки ефективності педагогічних умов використання творчих ігор як засобу соціалізації. Використовувались сюжетно-рольові та режисерські ігри, обладнання ігрового середовища за зонами «Сюжетно-рольові ігри», «Режисерські ігри», «Комунікативні ігри»; здійснювалось забезпечення методичного супроводу використання творчих ігор як засобу соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

Діяльнісно-ігровий етап передбачав реалізацію соціалізації старших дошкільників шляхом їх занурення в активну соціально-комунікативну та ігрову діяльність з дітьми і дорослими, цьому сприяло також впровадження розвивальної програми «*Соціалізація старших дошкільників засобами творчих ігор*».

На *емоційно-творчому етапі* старші дошкільники реалізували набуті знання, навички і соціально-комунікативні вміння в колективно-творчій взаємодії, у ході виконання ігрових завдань.

3. Упровадження системи роботи та методики використання творчих ігор в процесі соціалізації дітей старшого дошкільного віку дозволило досягти позитивних змін у рівнях сформованості соціалізації дітей експериментальної групи порівняно з контрольною. Так, в експериментальній групі високий рівень збільшився на 21,5%, середній – на 4,5%, низький зменшився на 26%. У контрольній групі високий збільшився на 7,4%, середній – на 4%, низький зменшився на 11,4%.

Для об'єктивності та достовірності результатів дослідження дані, отримані в ході дослідно-експериментальної роботи, оброблено методами математичної статистики. Статистичний аналіз результатів дослідження був виконаний за табличним процесором Excel з використанням вбудованих у нього статистичних функцій. Одержані дані контрольного етапу експерименту продемонстрували позитивну динаміку окреслених критеріїв,

показників та рівнів соціалізації дітей старшого дошкільного віку та засвідчили правельність висунутої гіпотези.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним видається вивчення можливостей використання гри як провідного виду діяльності й ефективного засобу соціалізації дитини на більш ранніх етапах її розвитку (зокрема, молодшого і середнього дошкільного віку); розширення спектру методів, які доцільно застосовувати в роботі з дошкільниками, дослідження специфіки їх використання з огляду на індивідуальні особливості дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства : развитие отношений ребенка в детской субкультуре / В. В. Абраменкова. – М. : Московский психо-социальный институт; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с..
2. Айзенбарт М. М. Проблеми формування соціально-комунікативної компетенції в системі дошкільної ланки освіти засобами гри / М. М. Айзенбарт // Тези І-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених [«Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи»], (21–22 листопада 2013 р.) / ред.-упоряд : В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 179–180.
3. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 303 с.
4. Артемова Л. Відображення знань дітей у спільних іграх / Л. Артемова, Л. В. Ждан // Дошкільне виховання. – 1973. – № 9 (386). – С. 10–14.
5. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керів.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. ; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна, Т. С. Ільченко, О. В. Коваленко, Г. М. Лисенко, М. А. Машовець, О. В. Низковська, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, Т. І. Поніманська, О. Д. Сідельнікова, А. С. Шевчук, Л. Ю. Якименко. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
6. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 260 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 344 с.
8. Бизикова О. Игра как фактор развития диалога / О. Бизикова // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 5. – С. 9–18.

9. Бобак О. Б. Педагогічні засади соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї у II-й половині XX століття : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01/ Бобак Оксана Богданівна. – Дрогобич, 2015. – 221 с.

10. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте (Психологическое исследование) / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.

11. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки : індивідуальні тьюторські завдання для студентів II – V курсів : навч. посібник [Електронний ресурс] / автор-уклад. А. М. Бойко. – Полтава : «Техсервіс», 2007. – 359 с. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2539/1/Voiko.pdf>.

12. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Варяниця Л. О. – Луганськ, 2006. – 235 с.

13. Возрастная психология : Детство, отрочество, юность: хрестоматия : учеб. пособие для студ. пед. вузов / сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М. : Издательский центр "Академия", 1999. – 623 с.

14. Гиллфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гиллфорд // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433–434.

15. Голованова Н. Ф. Педагогические основы социализации младшего школьника : дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Голованова Н. Ф. – СПб., 1997. – 456 с.

16. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.

17. Жаровцева Т. Г. Адаптация детей дошкольного возраста к условиям общественного воспитания : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Жаровцева Т. Г. / НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 161 с.

18. Загарницька І. І. Сім'я як матриця людської особистості: сучасні тенденції розвитку / І. І. Загарницька // Вісник інституту розвитку дитини.

Серія "Філософія, педагогіка, психологія" : зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 14. – С. 39–45.

19. Загарницька І. І. Феномен дитинства: філософсько-соціологічний аналіз : монографія / І. І. Загарницька. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 320 с.

20. Запорожец А. В. Вопросы психологии и обучения детей раннего и дошкольного возраста / А. В. Запорожец // Сов. педагогика. – 1968. – № 7. – С. 55–57.

21. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка /Н. М. Захарова// Дошкільне виховання. – 2006. – № 4. – С. 8–11.

22. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Захарова Наталія Миколаївна. – К., 2007. – 242 с.

23. Кремень В. П. Історія виховання : навч.-метод. посіб. / В. П. Кемінь, О. В. Квас, О. В. Невмержицька. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. Т. 2 : від ХІХ ст. до наших днів. – 2013. – 196 с.

24. Козлова С.А. Дошкольная педагогика: учеб пособие / С.А. Козлова Т.А Куликова. - -3-е изд., исправ. и доп. –М.: «Академия», 2001. -416 с.

25. Кон И. С. Ребенок и общество : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. С. Кон. – М. : Издательский центр "Академия", 2003. – 336 с.

26. Кононко О. А. Соціально-емоційний розвиток особистості : навч. посіб. / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.

27. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника / О. Л. Кононко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – Київ ; Житомир : Вид-во "Волинь", 2003. – Кн. І. – 383 с.

28. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.

29. Котова И. Б. Социализация и воспитание / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов. – Ростов-н/Д, 1997. – 407 с.
30. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 512 с.
31. Кудрявцев В. Т. Психология развития человека / В. Т. Кудрявцев. – Рига : Пед. центр "Эксперимент", 1999. – 150 с.
32. Кузьменко В. Адаптація / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 1995. – № 8. – С.18–19.
33. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Курінна Світлана Миколаївна. – Слов'янськ, 2004. – 240 с.
34. Лаврентьева Г. Партнерське спілкування – школа соціалізації / Г. Лаврентьева // Дошкільне виховання. – 2002. – № 10. – С. 4–5.
35. Лаврентьева Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи / Г. Лаврентьева // Палітра педагога. – 2001. – № 4. – С. 11–13..
36. Логвиненко Т. О. Педагогіка сімейного виховання : навчально-методичний посібник до самостійної роботи для студентів спеціальності 6.010106 "Соціальна педагогіка" / Т. О. Логвиненко, О. Б. Бобак. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – 160 с.
37. Мельникова Н. Адаптация малышей к детскому саду / Н. Мельникова // Дошкольное образование. – 2002. – № 5 (77). – С. 6–8.
38. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр "Академия", 2006. – 304 с.
39. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик ; под ред. В. А. Сластенина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр "Академия", 2000. – 192 с.

40. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навч. посіб. / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
41. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая рос. энциклопедия, 2002. – 528 с.
42. Печенко І. П. Окремі концептуальні засади соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І. П. Печенко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3 (52). – С. 19–29.
43. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ (за вимогами КМС ОНП) для студентів спеціальності «Дошкільне виховання» : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 338 с.
44. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2014. – 376 с.
45. Пихтіна Н. П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2014. – 267 с.
46. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.
47. Потанина Л. Т. Символика поведення / Л. Т. Потанина, Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 96 с.
48. Программа обучения и воспитания в подготовительной группе детского сада / под ред. Е. А. Тарасовой. – К. : Радянська школа, 1985. – 73 с.
49. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
50. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія / І. П. Рогальська. – К. : Міленіум, 2008. – 400 с.

51. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Рогальська Інна Петрівна. – Умань, 2009. – 499 с.

52. Руденский Е. В. Социальная психология : курс лекций / Е. В. Руденский. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, "Сибирское соглашение", 1999. – 224 с.

53. Смирнова Е. Игры, направленные на формирование доброжелательного отношения к сверстникам / Е. Смирнова, В. Холмогорова // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 8. – С. 73–76.

54. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

55. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д. И. Фельдштейн // Фельдштейн Д. И. Избранные труды – 2-е изд. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Изд-во "Флинта", 2004. – 672 с.

56. Фельдштейн Д. И. Социальное развитие в пространстве – времени детства / Д. И. Фельдштейн. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Изд-во "Флинта", 1997. – 160 с.

57. Химич Н. Є. Формування гуманних взаємовідносин у дітей шостого року життя в іграх-драматизаціях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Химич Н. Є. – К., 1996. – 24 с.

58. Человек и общество. Проблемы социализации индивида : сб. статей / под общ. ред. Б. Г. Ананьева. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. – 199 с.

59. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр "ВЛАДОС", 1999. – 360 с.

60. «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. – Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 452 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Процедура виконання й оцінки завдань щодо вивчення рівнів соціалізації за критеріями і показниками

Критерій: когнітивний

Показник: розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування.

Завдання: «Ставлення дитини до однолітків».

Мета: виявити труднощі старших дошкільників у встановленні контактів з однолітками.

Процедура виконання. Вихователям пропонували прочитати твердження і з'ясувати наявність чи відсутність зазначених особливостей у дитини (див. додаток Е).

Методичний коментар. Ствердна відповідь оцінювалася 1 балом, заперечна – 0 балів. Потім підраховувалася загальна сума балів:

- 1 – 3 бали – незначні труднощі дитини у формуванні взаємин з однолітками;
- 4 – 6 балів – старший дошкільник не вміє встановлювати контакти з однолітками;
- 7 – 10 балів – вихованець має серйозні труднощі у спілкуванні, взаємодії з дітьми.

Показник: обізнаність з іграми.

Завдання: «Помічники».

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у колективних справах, надавати необхідну допомогу.

Матеріал: клей, ножиці, папір, лійки, ганчірки.

Процедура виконання. Дітям пропонували погратися у гру «Як можна допомогти», виконати різні доручення. Вихованців ділили на підгрупи і пояснили, що в кожній із них треба обрати капітана (який робитиме звіт про виконану роботу), підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки і виконати поставлене перед командою завдання. Після цього кожна підгрупа отримувала такі завдання:

- допомогти помити столи і стільці;
- підклеїти книжки, які порвалися;
- полити квіти, витерти пилюку з листя;
- допомогти прибрати в ігровій зоні.

Методичний коментар. У протоколі фіксувалося вміння запропонувати мету діяльності, спланувати її зміст, розподілити обов'язки, вибрати засоби для виконання завдання, здатність об'єктивно оцінити загальний результат, урахувати думку партнера, підкорятися його вимогам, а також приймати та надавати допомогу.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина брала на себе функцію організатора взаємодії, розподіляла обов'язки, проявляла вміння вислухати іншого, узгоджувати з ним свої пропозиції, йти на поступки, надавала допомогу, у разі потреби могла звернутися до дорослого чи іншої дитини;
- 2 бали – вихованець був недостатньо ініціативним, приймав пропозиції активніших дітей, знав норми організованої взаємодії, але не завжди враховував інтереси інших дітей, не надто охоче надавав допомогу ровесникам, сам приймав допомогу, але самостійно не звертався за нею;
- 1 бал – старший дошкільник не виявляв активності, підкорявся чужим ініціативам, не дотримувався норм організованої взаємодії, виявляв байдужість до однолітків або неспроможність допомогти, відмовлявся від допомоги дорослого чи однолітка.

Показник: вміння розуміти емоційний стан інших дітей.

Завдання: «Відображення почуттів».

Мета: виявити вміння старших дошкільників розуміти емоційний стан однолітків, дорослих та розповідати про нього.

Процедура виконання. Після знайомства та налагодження доброзичливої атмосфери спілкування експериментатор пропонував дітям розглянути сюжетні малюнки, на яких зображені діти та дорослі в різних ситуаціях (Мама сварить хлопчика. Дівчинка розбила чашку. Хлопці їдять цукерки. Дівчинка плаче через відсутність іграшки), після чого дати відповідь на такі запитання:

- Хто зображений на малюнку?
- Що вони роблять?
- Як вони себе почувають? Який у них настрій?
- Як ти здогадався(-лася) про це?

Методичний коментар. Дослідження проводилося індивідуально. Після фіксації відповіді на перше запитання озвучували наступне. Дитина мала зрозуміти емоційний стан зображуваних осіб. У протоколі фіксувалося, чи самостійно і правильно старший дошкільник визначив почуття персонажів, пояснив їх причину і зробив прогноз подальшого розвитку ситуації, чи завдання виконувалося з допомогою дорослого.

Оцінювання здійснювалося за шкалою:

- 3 бали – дитина самостійно і правильно охарактеризувала емоційний стан однолітків та дорослих, з'ясувала його причину і спрогнозувала подальший розвиток зображеної ситуації;
- 2 бали – старший дошкільник виконував завдання з допомогою дорослого;
- 1 бал – вихованець не зумів визначити емоційний стан зображених на малюнках людей, пояснити його причину і передбачити подальший розвиток ситуації.

Показник: обізнаність із нормами соціальної поведінки.

Завдання: «Олівець».

Мета: оцінити сформованість у дітей уміння не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях, із повагою ставитись до тих осіб, котрі їх оточують.

Процедура виконання. Двом дітям пропонували закінчити малюнок на великому аркуші паперу. У коробці був один олівець, який привертав увагу дітей своєю новизною й оригінальністю і був необхідний обом. Звичайний олівець такого ж кольору лежав поруч.

Методичний коментар. Під час виконання завдання оцінювалася здатність дошкільника адекватно реагувати в конфліктній ситуації та вміння з повагою ставитися до потреб іншого.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина не провокувала конфлікту, намагалася знайти справедливе рішення або зверталася за допомогою до дорослого;
- 2 бали – вихованець не провокував конфлікту, але й ініціативи щодо його подолання не виявляв, ішов на поступки;
- 1 бал – дошкільник провокував конфлікт, не враховував інтересів іншої дитини, не звертався за допомогою до дорослого, не вмів спокійно висловити свою думку.

Критерій: емоційний

Показник: емоційна спрямованість на однолітків у групі.

Завдання: «Не поділили іграшку».

Мета: визначити рівень вміння дітей не сваритися, не створювати конфліктних ситуацій.

Матеріали: коробка та іграшки (відповідно до кількості дітей), серед яких є нова, приваблива.

Процедура виконання. Кожній дитині пропонували вибрати іграшку. Якщо виникла конфліктна ситуація через нову, то після нетривалого спостереження за поведінкою дітей експериментатор втручався і пропонував кілька варіантів залагодження конфлікту:

- віддати іграшку тому, хто взяв її першим;
- нікому не віддавати нову іграшку;
- бавитись усім разом;
- гратися іграшкою за чергою;
- віддати іграшку дитині, в якої сьогодні поганий настрій.

Дорослий вислуховував пропозиції кожної дитини.

Методичний коментар. Упродовж виконання завдання ми очікували від старших дошкільнят прояву уміння співвіднести своє рішення з рішенням інших дітей і вибрати правильне.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно знаходила спосіб подолання конфліктної ситуації, а також погоджувалась з іншими правильними вирішеннями і намагалась уникати конфлікту;

- 2 бали – вихованець знав вихід із конфліктної ситуації, але не завжди враховував рішення інших дітей;
- 1 бал – старший дошкільник не пропонував способів виходу із конфліктної ситуації і не вмів вибрати правильне із запропонованих дорослим рішень.

Показник: вміння контролювати свої емоції та настрої.

Завдання: «Дзеркало настрою».

Мета: визначити вміння дітей зрозуміти настрої партнера з огляду на його вербальну чи невербальну поведінку.

Процедура виконання. Дітей об'єднували в пари чи невеликі підгрупи і визначали, хто буде задавати емоцію, а хто – її відображати. Скажімо, вихователь пошепки повідомляв дитині, яка мала демонструвати почуття, якусь інформацію: «За мною прийшов тато, і я мушу йти» (сум); «Мені сьогодні куплять песика» (радість); «Я більше не буду битися» (сором, провина); «Ти зламав мені велосипед» (гнів, злість); «Я туди не піду. Там темно» (страх); «Я не буду ділитися іграшками з Тарасом» (образа); «Який великий динозавр!» (подив, захоплення). Вихованець повторював фразу, а інша дитина мала визначити в цей момент його почуття. Потім діти обмінювалися «ролями».

Методичний коментар. Під час виконання завдання увага зверталася на самостійність визначення емоційного стану однолітка. Також відзначалося, як дитина за допомогою мовлення, міміки та жестів може передати різноманітні почуття й емоції.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина самостійно і правильно визначала емоційний стан однолітка під час повторення заданої фрази, адекватно передавала з допомогою міміки, жестів і мовлення різноманітні почуття;
- 2 бали – старший дошкільник визначав почуття з допомогою дорослого, фразу вимовляв емоційно, але емоції передавав не завжди адекватно;
- 1 бал – вихованець зазнавав труднощів при визначенні емоційного стану однолітка, не вмів при вимовлянні заданої фрази передати різні почуття.

Показник: вміння будувати безконфліктні взаємини.

Завдання: бесіда «Дружба в групі».

Мета: виявити знання дитини про життя у садку, взаємини у групі.

Процедура виконання. Дітям пропонували дати відповіді на такі запитання:

1. Чи подобається тобі гратися з дітьми в групі?
2. Тобі більше подобається гратися одному чи з дітьми?
3. Як можна запросити друзів до участі у грі?
4. Що потрібно зробити, щоб діти гралися дружно?
5. Що означає домовитися про правила гри?
6. Що ти робиш, коли твій товариш тебе не розуміє?

Методичний коментар. Відповіді фіксували у протоколах. Під час бесіди увага зверталася на спроможність дитини дати повну, змістовну відповідь.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – старший дошкільник самостійно й охоче відповідав на запропоновані запитання, висловлював власні погляди з приводу розв’язання різноманітних ситуацій;
- 2 бали – дитина відповідала на запитання з допомогою вихователя, але не завжди правильно;
- 1 бал – вихованець не зумів висловити свою думку навіть із допомогою дорослого.

Показник: володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій.

Завдання: дидактична вправа «Можна і не можна».

Мета: виявити знання старших дошкільників про соціальні норми поведінки.

Процедура виконання. Дітям пропонували набір малюнків із зображенням певної взаємодії дітей: дівчатка разом бавляться ляльками, хлопець порвав книжку дівчинки, хлопчик відібрав іграшку в меншої дитини, хлопці разом споруджують будиночок із кубиків.

Методичний коментар. Дорослий, показуючи дітям одну з карток, просив відповісти на запитання «Можна так робити чи ні? Чому?». Дитина мала зрозуміти конфліктну ситуацію і розповісти, що б вона зробила на місці ображеного персонажа.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно відповідала на запитання, адекватно відреагувала на ситуацію та знайшла спосіб подолання конфлікту;
- 2 бали – вихованець недостатньо правильно, але з допомогою дорослого таки знайшов спосіб подолання конфліктної ситуації;
- 1 бал – старший дошкільник був пасивним щодо виконання запропонованого завдання.

Критерій: комунікативно-інтерактивний

Показник: уміння вести діалог із дорослими і ровесниками.

Завдання: «Спостереження».

Мета: виявити комунікативні вміння старших дошкільників.

Процедура виконання: спостереження за дошкільником у процесі повсякденної та ігрової діяльності.

Методичний коментар. Упродовж спостереження увагу приділяли характеру спілкування дитини, її ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, чітко висловлювати свої думки.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – вихованець охоче і радо спілкується з ровесниками, підтримує діалог, поважає думку співрозмовника;

- 2 бали – старший дошкільник має труднощі у спілкуванні з іншими дітьми та не вміє чітко висловлювати власну думку;
- 1 бал – старший дошкільник демонструє значні труднощі у спілкуванні, безініціативний у веденні діалогу.

Показник: уміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших.

Завдання: «Що ти скажеш?».

Мета: виявити вміння вихованців орієнтуватися у мовленнєвій ситуації.

Процедура виконання. Дитині описували відповідну мовленнєву ситуацію і пропонували уявити, що це сталося з нею. Наприклад: «Ти приїхав у гості до бабусі і вийшов на вулицю погратися. Там незнайомі діти бавилися у цікаву гру. Тобі теж захотілося погратися з ними. Що ти скажеш?»; «Вихователь розмовляє з іншою дитиною. Тобі треба у нього щось запитати. Як ти це зробиш?»; «На занятті з малювання у тебе зламався потрібний тобі олівець. Як ти попросиш олівець у товариша?».

Методичний коментар. Діагностика проводилася індивідуально. При оцінюванні бралися до уваги адекватність розуміння ситуації, повнота відповіді.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно орієнтується у мовленнєвій ситуації, відповіді на запитання повні (3 – 4 речення);
- 2 бали – вихованець недостатньо добре орієнтується у мовленнєвій ситуації, відповіді нечіткі і не завжди правильні;
- 1 бал – старший дошкільник не зміг виконати завдання.

Показник: вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити себе кореспондентом і взяти інтерв'ю в будь-кого з дітей або дорослих: задати кілька запитань про садок, групу, заняття тощо. Після отримання відповідей старший дошкільник мав розповісти про свій «репортаж». Далі дітям пропонували переказати інтерв'ю «кореспондента».

Методичний коментар. Дослідження проводилося з підгрупою дітей. У протоколі фіксували зміст запитання, ступінь самостійності, логічність та послідовність запитань.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина охоче виконувала завдання, самостійно формулювала 3 – 5 запитань, загалом «Інтерв'ю» було логічним і послідовним;
- 2 бали – вихованець формулював 2 – 3 короткі запитання з допомогою дорослого, логіка інтерв'ю не зберігалася;
- 1 бал – дитина відмовлялася від виконання завдання.

Показник: вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити себе кореспондентом і взяти інтерв'ю в будь-кого з дітей або дорослих: задати кілька запитань про садок, групу, заняття тощо. Після отримання відповідей старший дошкільник мав розповісти про свій «репортаж». Далі дітям пропонували переказати інтерв'ю «кореспондента».

Методичний коментар. Дослідження проводилося з підгрупою дітей. У протоколі фіксували зміст запитання, ступінь самостійності, логічність та послідовність запитань.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина охоче виконувала завдання, самостійно формулювала 3 – 5 запитань, загалом «Інтерв'ю» було логічним і послідовним;
- 2 бали – вихованець формулював 2 – 3 короткі запитання з допомогою дорослого, логіка інтерв'ю не зберігалася;
- 1 бал – дитина відмовлялася від виконання завдання.

Показник: вміння вислухати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

Завдання: «Безлюдний острів».

Мета: виявити вміння дитини вислуховувати іншого, з повагою ставитися до його думки, інтересів, спокійно відстоювати власні погляди.

Зміст виконання. Дітям пропонували уявити, що вони їдуть на безлюдний острів. Вихованці мали розповісти про своє перебування на ньому, спираючись на такі запитання:

- Із чого ви б почали життя на острові?
- Які предмети необхідно взяти із собою?
- Що буде робити кожен з вас? Спробуйте розподілити обов'язки між собою. Кого б ви обрали командиром?
- Що ви будете робити, аби захиститися від сильного вітру?

Методичний коментар. Завдання проводилося з підгрупою дітей. Під час оцінювання звертали увагу на їхню ініціативність у спілкуванні, висунуті пропозиції, вміння вислухати іншого, переконати, піти на поступки.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина виявляла ініціативу у спілкуванні, брала на себе функції організатора, вносила пропозиції, водночас виявляючи вміння вислухати іншого, узгоджувати з ним свої плани, йти на поступки;
- 2 бали – старший дошкільник недостатньо, але позитивно активний у спілкуванні, приймає пропозиції ініціаторів, може заперечити, враховуючи свої інтереси, висуває власні пропозиції;
 - 1 бал – вихованець не вступає у спілкування, не виявляє активності, пасивно «слідуює» за ініціативними дітьми, не висловлює ні своєї думки, ні бажань, або виявляє негативну у спрямованість

спілкуванні, з егоїстичними настроями, не враховує бажання однолітків, наполягає на своєму.

Додаток Б

Методичні рекомендації вихователям щодо організації та проведення творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації старших дошкільників

Творча гра – провідна діяльність дошкільників, яка задовольняє вікові потреби дітей та допомагає оволодіти знаннями і вміннями. У грі починається моральний та розумовий розвиток дитини, а головне – становлення особистості.

Методичні рекомендації до проведення творчих ігор

I. Вимоги до гри:

- кожна дитина повинна вміти виконувати будь-яку роль тієї чи іншої гри (мінатися ролями);
- вживати ввічливі слова – необхідна умова культури спілкування;
- включати в творчі ігри лічбу та вимір, переходячи від конкретних форм до більш абстрактних;
- ігровий матеріал має бути привабливий і розміщений у доступних для дітей місцях.

II. Керівництво вихователя грою:

- знати психологічні та вікові особливості дітей дошкільного віку, індивідуальні – кожної дитини;
- завойовувати довіру у вихованців, розуміти ігрові задуми дітей, їх переживання, вміти встановлювати з ними дружні контакти;
- вміти пробудити у дитини інтерес, цікавість до гри, бажання гратися в колективі однолітків;
- добре знати структуру творчої гри, її чотири компоненти (розподіл ролей, ігрові дії ролей, ігрове застосування предметів та їх умовну заміну іншими предметами, стосунки між гравцями);
- проводити роботу з дітьми по ознайомленню з навколишнім життям, працею дорослих у різних сферах, щоб діти мали певні конкретні знання про навколишню дійсність, які б вони могли використати в грі;
- розвивати в процесі гри у дошкільників творчість, фантазію, уяву, використовуючи різноманітні прийоми: запитання, захочення, репліку, вказівку, оцінку окремих персонажів, тощо;

- тримати в полі зору всіх учасників гри, а часом самому бути її учасником (у старших дошкільників розвивати самостійність, цілеспрямованість, наполегливість);

- сприяти організації дитячого колективу у грі, вихованню дружніх почуттів, позитивних моральних якостей.

Комплексний метод керівництва ігровою діяльністю передбачає два основних етапи:

1. Виникнення гри на основі вражень дітей у процесі ознайомлення із суспільними явищами, поглиблення і розвиток її за допомогою іграшок та замінників.

2. Активізація педагогічно доцільного змісту ігор – знань, моральних уявлень, творчості, самостійності – за допомогою рольового спілкування вихователя з дітьми, введення правил колективної гри.

Для забезпечення правильної організації та проведення творчої гри, необхідні:

- чіткість та послідовність планування навчально-виховної роботи з керівництва творчими іграми;

- зв'язок між навчанням на заняттях, творчими іграми та працею, спрямованими на задоволення потреби гри;

- складання перспективного планування підготовки творчих ігор на рік;

- конкретизація ігрової ситуації, безпосередньо вихователем у період гри, спираючись на знання та вікові особливості дітей, конкретну ситуацію, досвід, такт, педагогічну майстерність.

Методичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей у ході творчих ігор

У дошкільному віці закладаються основні риси особистості й характеру, форми поведінки в різних соціальних ситуаціях, здатність співвідносити власні бажання і потреби з бажаннями і потребами інших людей, творчі здібності. Неоціненну допомогу в цьому надає включення дітей в ігрову діяльність, різноманітність і поліфункціональність якої істотно збагачують процес виховання і навчання.

- Розвиваюче середовище групи повинне передбачати вільну творчу діяльність дітей у ході творчих ігор;

- Необхідною умовою для розвитку творчих здібностей у ході творчих ігор є різноманітність і доступність предметно-інформаційного середовища;

- Атрибути для творчих ігор повинні бути різноманітними, привабливо оформлені, відповідати можливостям дітей;
- Вихователь повинен спостерігати за творчими іграми, щоб надалі врахувати які знання досить засвоєні дітьми, а які слід уточнити і розширити;
- Вихователь повинен спонукати дітей знаходити в грі свої способи створення сюжету;
- У процесі творчої гри з готовим сюжетом дітям повинна бути надана можливість завершення гри, педагог може на правах учасника схилити хід подій до більш адекватного і обумовленого цілями гри кінця, але право вибору залишається за дітьми;
- Вихователь сприяє тому, щоб діти відображали в міміці, жестах і висловлюваннях своє враження від гри;
- Проведення сюжетно-рольової гри має включати в себе організацію ігрового простору, підбір необхідних аксесуарів та атрибутів гри;
- У всіх вікових групах повинні бути створені умови для творчих ігор;
- Побудова творчої гри проводиться з урахуванням реальних фізичних і психічних можливостей дітей дошкільного віку;
- Введення правил і обмежень у грі не повинно пригнічувати особистісної активності кожної дитини, але направляє в межі поведінки;
- Важливим є наявність зразків творчої поведінки з боку дорослого в ході гри.

Додаток В

ПЕРЕЛІК ТВОРЧИХ ІГОР, ЩО ВИКОРИСТОВУВАЛИСЬ НА ФОРМУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРЕМЕНТУ

Творчі ігри, спрямовані на розвиток здатності дитини приймати задуми іншого, вміння допомогати під час спільної діяльності, емоційно відгукуватись на потреби інших:

Гра «Закінчи малюнок»

Мета: формувати відчуття приналежності до групи, вміння взаємодіяти.

Інструкція: Діти сидять у колі. У кожного – набір фломастерів або олівців та листок паперу. Вихователь говорить: «Зараз кожен з вас почне малювати свою картинку. За моїм сигналом ви скасуєте малювання і тут же віддасте свою незакінчену картинку сусідові ліворуч. Він продовжить малювати вашу картинку, потім за моїм сигналом урветься і віддасть її своєму сусідові. І так до тих пір, поки той малюнок, який ви починали малювати на початку, не повернеться до вас». Діти починають малювати будь-яку картинку, потім за сигналом вихователя передають її одному сусідові і одночасно отримують від іншого сусіда його зображення. Після того, як картинки обійшли повне коло і повернулися до своїх початкових

авторів, можна обговорити, що в результаті вийшло і хто з дітей що намалював на кожному загальному малюнку.

Для формування взаємодії використовували рухливі ігри. Вони є важливими у формуванні вміння взаємодіяти, оскільки результат таких ігор часто залежить від групи дітей. Налаштованість на кінцевий результат спонукає учасників до відповідального, уважного ставлення один до одного. Це ігри «Гусениця», «Кенгуру», «Склеєна дошка», «Плутанина».

Гра «Кенгуру»

Мета: розвиток навиків взаємодії з партнером.

Інструкція: Учасники діляться на пари. Один з них, кенгуру, стоїть, інший – дитинча кенгуру – спочатку встає спиною до нього, а потім присідає. Партнери беруться за руки. Завдання кожної пари – саме в такому положенні, не рознімаючи рук, пройти до протилежної стіни, обійти перешкоди.

Вибір сюжетно-рольових ігор як засобу формування соціально-комунікативної компетенції старшого дошкільника обґрунтовується тим, що сюжетно-рольова діяльність дозволяє встановити зв'язок між педагогом і дітьми, між самими дітьми. Повноцінне спілкування в процесі організації ігор сприяє розвитку в дітей вмінь і навиків соціальної взаємодії. У них розвивається здатність брати на себе ігрові ролі, узгоджувати свою поведінку з поведінкою партнера, виявляти доброзичливість. У спілкуванні розвивається емпатія (здатність емоційно відгукуватись на переживання інших, виявляти співчуття, бажання і вміння втішити, допомогти).

Одночасно з розвитком вміння орієнтуватися в різних емоціях та почуттях дітей вчили виявляти емоційну чутливість до інших людей, розповідати про свої почуття та емоції. Це можна проілюструвати на прикладі гри «Що відчуваєте», «Добрі ельфи».

Гра «Що відчуваєте?»

Мета: формувати вміння передавати словесно свої переживання.

Інструкція: Ведучий говорить будь-яке словосполучення або слово, наприклад: «Іде дощ». Дитина розповідає, що вона відчуває по відношенню до цього. Інші діти слухають, а потім погоджуються, або пояснюють протилежну думку.

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування відкритості в групі.

Інструкція: Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вміли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їхній сон – справа рук добрих ельфів, адже ельфи не вміли розмовляти людською мовою і були невидимі. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до сих пір і охороняють ваш сон. Давайте пограємо у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидить по праву руку від мене, будуть людьми, а ті, хто по ліву – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Почали. Настала ніч, люди

лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколиують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, тріпають волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Таке невербальне спілкування під час гри знімало захисні бар'єри, зменшувало почуття відчуженості, тривожності, формувало емоційний відгук на партнерів по грі.

Ігри «Ланцюжок слів», «Зламаний телефон» розвивали вміння вербально передавати інформацію.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: усвідомлення важливості правильної граматної мови для спілкування.

Інструкція: Діти сідають в лінію. Перша дитина загадує слово. Завдання – передати це слово ланцюжком як можна швидше, шепочучи на вухо один одному. В кінці гри перший і останній учасник вимовляють перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють наскільки змінився зміст слова

Для розвитку вміння бачити в іншому позитивні риси і виявляти доброзичливість до нього ефективними були ігри «Сонячний зайчик», «Розсміши друга», «Посмішка по колу».

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, розвивати атмосферу тепла.

Інструкція: Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітись його теплом, і з посмішкою передати його другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, він звертає увагу дітей на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, виріс і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен ловить частинки його тепла.

Для розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини під час ігрової діяльності формували у них вміння розрізняти та оцінювати власні й чужі емоційні стани, почуття; адекватно сприймати емоції інших, керувати проявами своїх емоцій. Прикладами таких розвивальних ігор є: «Чарівні окуляри», «Знайди пару», «Закінчи речення» та інші.

Гра «Знайди пару»

Мета: закріплювати знання про емоції.

Інструкція: Діти отримують піктограми, до яких вони повинні дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі

Гра «Закінчи речення»

Мета: розвивати вміння аналізувати свої почуття, вербалізувати переживання.

Інструкція: Дітям пропонують закінчити вислови: «Мені буває сумно, коли...», «Мені радісно, якщо...», «Мені буває соромно, коли», «Я сердитий, коли...».

Для розвитку вміння виражати емоції різними способами (жести, міміка, пантоміміка) застосовували ігри типу «Відгадай подарунок», «Передання почуттів».

Гра «Передання почуттів»

Мета: навчити передавати різні емоційні стани невербальними засобами.

Інструкція: Дитині дають завдання передати ланцюжком певне почуття, емоцію за допомогою міміки, жестів, дотиків. Коли діти передадуть його по колу, можна обговорити, що саме було загадано.

Результати констатувального експерименту показали певні труднощі у розумінні емоційного стану інших людей. Невміння зрозуміти чужі емоції, почуття призводять до конфліктних ситуацій, непорозумінь, тому частина ігор були спрямовані на розвиток саме цього вміння: «Дзеркало», «Хвилі».

В інших варіантах ігрових занять старших дошкільників вчили стримувати негативні емоції, уникати конфліктів, розрізняти схвалювану поведінку від асоціальної. Для цього використовували дидактичні ігри: «Оціни вчинок», «Ввічливі слова», ігрові етюди.

Ігровий етюд «Розв'язання проблемних ситуацій»

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Інструкція: Діти стоять у колі. Ведучий по черзі кидає дітям м'яч та запитує про те, як допомогти:

- Маленькій дитині, яка загубила м'яч?
- Мамі, яка дуже втомлена повернулася з роботи?
- Другові, який зламав іграшку?
- Бабусі, яка несе важку сумку?
- Друзям, які посварились?

Для розвитку вмінь дітей спілкуватися та взаємодіяти було проведено ігрові вправи.

Ось, до прикладу, ігрова ситуація «Розіграй ситуацію». Методика проведення: до дітей зверталися з проблемним запитанням, починали сперечатися, виражати сумнів у правильності пропонованих розв'язків.

Мета гри: розвивати вміння старших дошкільників вступати в розмову, виражати власні почуття і переживання, емоційно та змістовно висловлювати свої думки.

Пропонувалися такі ситуації:

1. Два хлопці посварилися – помири їх.
2. Тобі дуже хочеться побавитися іграшкою, що є в одного з дітей твоєї групи – попроси її.
3. Ти дуже сильно образив свого друга – спробуй попросити пробачення, помирися з ним.
4. Ти прийшов у нову групу – познайомся з дітьми і розкажи про себе.
5. Діти бавляться в цікаву гру – попроси, щоб вони й тебе прийняли. Що ти робитимеш, якщо вони не захочуть цього зробити?

6. Ти прийшов із прогулянки і хочеш їсти. Що ти скажеш мамі чи бабусі?
7. До тебе прийшли гості – познайом їх із батьками, покажи свою кімнату й іграшки.

Ігри для формування вміння дітей безконфліктно взаємодіяти з однолітками та розв'язувати конфліктні ситуації:

Гра «Липучка»

Мета: розвиток вміння взаємодіяти з однолітками, формування єдності групи.

Інструкція: Діти бігають по кімнаті. Двоє дітей, тримаючись за руки, намагаються спіймати інших. При цьому промовляють: «Я липучка-приставучка, хочу я тебе спіймать». Кожна зловлена дитина приєднується до «липучки». Потім знову разом ловлять дітей. Коли всі діти стануть «липучками», вони танцюють в колі.

Ефективною передумовою взаємодії, співробітництва є здатність відчувати іншого, почуття спільноти. Тому зміст ігор зосереджував увагу на партнерові, його почуттях, зовнішності, настроях, вчинках. Такі вміння розвивались в ході гри «Спільне коло».

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт з партнером, формування позитивного настрою в групі.

Інструкція: Вихователь збирає дітей навколо себе. «Давайте зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив всіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним вірним рішенням тут є коло). Коли діти сідають у коло, дорослий каже: «А тепер, щоб переконатися, що ніхто не сховався і я бачу всіх і всі бачать мене, нехай кожен з вас привітається очима з усіма по колу. Я почну перша, коли я привітаюсь з усіма, почне вітатися мій сусід» (дорослий заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою, коли він привітався з усіма дітьми, він торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися з дітьми).

Ігри, для спілкування дітей за допомогою жестів, умовних сигналів, міміки:

Гра «Спілкування без слів»

Мета: розвивати почуття доброзичливості.

Інструкція: Учасники об'єднуються у пари. Спочатку пари ходять кімнатою, за сигналом зупиняються, вітаються одне з одним за допомогою рук, кладуть руки на плечі одне одному, дивляться в очі партнерові, посміхаються, прощаються.

Гра «Мімічна гімнастика»

Мета: тренувати виразну міміку.

Інструкція: Дітям пропонують виконати низку вправ для мімічних м'язів. Наморщити лоба, підняти брови (подив). Розслабитися, звести брови, насушити їх (сердитість). Розслабитися. Повністю розслабити брови,

«закотити очі» (байдужість). Розширити очі, відкрити рота (страх). Розслабитись, усміхнутись (радість).

Ігри, для розвитку комунікативних вмінь дітей:

Гра «Ввічливі слова»

Мета: розвивати повагу у спілкуванні, формування звички використовувати ввічливі слова.

Інструкція: Гра проводиться з м'ячем в колі. Діти кидають один одному м'яч, говорячи ввічливі слова. Потім вправа ускладнюється: треба називати лише слова привітання, вдячності, вибачення, прощання.

Вчили конструювати текст для іншого (розвиток вміння точно і лаконічно висловлювати свої думки). Прикладом таких ігор можуть бути «Телевізор», «Що було б якби я ...», «Чарівний магазин».

Гра «Що було б, як би я...»

Мета: вчити конструювати текст, переробляти інформацію.

Інструкція: Діти сідають в коло. Ведучий говорить: «Діти, уявіть, що ви зустріли чарівницю, яка може перетворити вас на будь-кого, але ви повинні пояснити свій вибір».

Додаток Г

Семінар для вихователів ЗДО на тему «Творча гра як засіб засіб спрямованої соціалізації дітей старшого дошкільного віку»

Мета: з'ясувати умови розвитку комунікативної культури педагогів дошкільних закладів; ознайомити вихователів із базовими положеннями теорії спілкування; формувати у них навички ефективної взаємодії; розвивати соціально-комунікативні вміння працівників ЗДО за допомогою ігрових методів; формувати професійні вміння вихователів щодо використання ефективних підходів для розвитку соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку.

Хід семінару

Привітання. Повідомлення теми, плану та правил роботи.

Шановні колеги! Усі ми знаємо, що особистість формується і функціонує в постійній взаємодії з іншими людьми. Одним із важливих механізмів цієї взаємодії постає спілкування, або комунікація.

Теоретична частина. Аналіз комунікативних потреб особистості, розгляд власне процесу спілкування як взаємодії, реалізації особливого типу відносин, а саме суб'єкт-суб'єктних, – предмет дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, мовознавців різних поколінь. На основі деяких теоретичних положень А. Богущ, Л. Виготського, Р. Стеркіної, З. Плохій, О. Сухомлинської увиразнюється

система роботи з розвитку соціально-комунікативної компетенції: положення про особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до формування особистості дитини (А. Богуш, З. Плохій, О. Сухомлинська); формування особистості дитини у співпраці (Л. Виготський); елементарне прогнозування вчинків оцінка своїх дій (Р. Стеркіна); А. Богуш аналізує комунікативну компетеність дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає розв'язання таких завдань: 1) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду (емоційне спілкування з дорослими, з однолітками, зі співрозмовником); 2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету; 3) формування культури мовлення; 4) формування культури спілкування.

Світ дитинства у ХХІ ст. закономірно відображає ті динамічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві. Це, з одного боку, надає дитині нові можливості, а з іншого – робить її ще більш уразливою і психологічно незахищеною. Тому вимоги до професіоналізму педагогів, які працюють у дошкільних освітніх установах, зростають. Ефективність і водночас безпека освітнього середовища дошкільного закладу значною мірою визначаються професіоналізмом педагога, рівнем його готовності будувати компетентні, психологічно доцільні взаємини з дитиною в контексті виховного й освітнього процесу.

Відомо, що комунікація у професійній діяльності виконує три основні функції: комунікативну (обмін інформацією); інтерактивну (організація взаємодії); перцептивну (сприйняття і формування образу іншої людини та встановлення взаємодії з нею). Вважається, що критерії розвитку соціально-комунікативної компетенції мають відповідати переліченим основним функціям і відображати такі вміння: а) вести вербальний і невербальний обмін інформацією; б) проводити діагностування особистих властивостей і якостей співрозмовника; в) виробляти стратегію і тактику і техніку взаємодії з людьми, організовувати спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей; г) ідентифікувати себе зі співрозмовником, розуміти, як він сприймається партнером зі спілкування, а емпатійно також ставиться до співрозмовника. Науковці виділяють два взаємопов'язані поняття – «компетенція» і «компетентність». Компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, які придбані шляхом навчання (галузь знань). Компетентністю називають рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певній компетенції (галузі знань) та уможливорює конструктивні дії в умовах, що постійно змінюються.

Визначення комунікації доцільно розглянути в контексті тлумачення терміна «спілкування». Спілкуванням є процес налагодження і розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності. Він включає три компоненти: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями), соціальну перцепцію (сприйняття та розуміння партнера). Комунікація має місце тоді, коли під час спільної діяльності люди обмінюються різними уявленнями, ідеями, інтересами, почуттями,

установками тощо. Усі ці чинники можна розглядати як інформацію, а власне процес обміну нею – як комунікацію. Але комунікація – це не просто рух інформації. Вона не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається тощо.

Результативність дошкільної системи виховання безпосередньо залежить від рівня соціально-комунікативної компетенції вихователя, його здатності адекватно сприймати, приймати, розуміти і підтримувати дитину, одночасно навчаючи її способів налагодження оптимальної взаємодії з однолітками й дорослими в різних ситуаціях спілкування. Головною умовою підвищення якості дошкільної освіти є наявність професійно підготовлених педагогічних кадрів. З огляду на це необхідно формувати професійну компетенцію вихователя, здатного працювати в умовах особистісно орієнтованої взаємодії, обізнаного з методами і прийомами організації педагогічної роботи з дітьми.

Оскільки вихователь є для дитини дошкільного віку авторитетною особою, він зазвичай відповідальний за налагодження найбільш сприятливих взаємних контактів, встановлення дружніх відносин у дитячому колективі. Завданням вихователя є розвиток у старшого дошкільника усвідомлення себе суб'єктом спілкування, а також сприйняття однолітків як суб'єктів взаємодії. Іншими словами, саме вихователь покликаний організувати спеціальну роботу з формування дружніх стосунків у дитячому колективі. Педагогічний такт є одним з головних проявів майстерності педагога. Тактовне ставлення передбачає повагу до особистості дитини, об'єктивну вимогливість до неї, щирість і доброзичливість. Тактовний педагог завжди знаходить оптимальну міру впливу в кожному окремому випадку, а також обов'язково враховує вікові та індивідуальні особливості дитини.

Чому проблема комплексного підходу до розвитку соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в системі дошкільної освіти сьогодні є актуальною? Наведемо стислий перелік основних причин:

- методи і прийоми роботи з подолання недоліків соціально-комунікативного розвитку дітей нечіткі, неконкретно представлені в педагогічній літературі;
- педагогами ототожнюються поняття «розвиток мови» і «розвиток комунікативної діяльності»;
- немає системи психолого-педагогічного супроводу дітей з означеної проблеми;
- недостатня обізнаність зі специфікою соціально-комунікативного розвитку дитини в різні періоди життя;
- недостатньо високо оцінюється значення соціально-комунікативного розвитку дитини;
- дефіцит дитячо-батьківських відносин;
- переважна більшість сімей виховує одну дитину, що спричиняє брак спілкування з однолітками.

Із зазначених аспектів увиразнемо тезу про недооцінювання соціально-комунікативного розвитку дитини. Адже сьогодні це дійсно важлива проблема, розв'язувати яку слід комплексно, інтегруючи всі напрями освітньо-виховно процесу.

Отже, працюючи із старшими дошкільниками, ми мали на меті розвиток соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку.

Старший дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом у розвитку механізмів поведінки та діяльності, у загальному становленні особистості дошкільника. Досягти гармонії відносин між дорослим і дитиною, усвідомити їх особливу цінність головне завдання розвитку соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Природно, що для успішної реалізації поставленої нами мети необхідно розв'язати завдання з формування соціально-комунікативної компетенції педагогів.

Завдання:

- 1) виявлення рівня сформованості соціально-комунікативної компетенції;
- 2) підбір теоретичного матеріалу про особливості професійно-педагогічного спілкування;
- 3) систематизація видів розвивальної роботи вихователів, спрямованих на розвиток соціально-комунікативної компетенції у старших дошкільників;
- 4) підвищення мотивації вдосконалення соціально-комунікативних умінь.

У процесі взаємодії з дитиною старшого дошкільного віку соціально-комунікативна компетенція дорослого виявляється в адекватності використовуваних вербальних і невербальних засобів у різноманітних ситуаціях спілкування; побудові ефективного діалогу з дошкільником; активізації мотивації опанування мовленнєвої і невербальної поведінки та актуалізації потенційних можливостей дитини; успішності транслювання етичних, естетичних, емоційних й пізнавальних еталонів та оптимальних способів взаємодії з однолітками і дорослими; організації підтримки взаємодії, безпечного, здоров'язбережувального середовища спілкування; забезпечення гармонійного розвитку пізнавальної, емоційної, мотиваційної потреб і моральної сфери дитини. Характер комунікативної компетенції вихователя проявляється в індивідуальному стилі спілкування з дітьми-дошкільниками, який відображає певну виховну позицію.

Пропонуємо вам невелику гру. Перед вами – описи шести виховних позицій, а також назви казкових героїв (Карабас-Барабас, Спляча Красуня, Квочка, Снігова Королева, Мері Поппінс), що є втіленням цих позицій. Ваше завдання – визначити власний стиль взаємодії з дітьми та розподілити героїв казок до відповідних педагогічних позицій:

1. Відповідно до зі своєї ролі цей вихователь вимагає лише чіткого і правильного виконання дітьми його настанов. Таке спілкування більше схоже на дресирування, на вишкіл маленьких олов'яних

солдатиків. Основою виховання є страх і підпорядкування волі дорослого, що блокує природну активність старших дошкільників. Поведінка дитини, яка відвідує групу з таким вихователем, схожа на пружину, яка зазнає постійного тиску. Діти швидко звикають до сильних стимулів (окрик) і перестають реагувати на спокійний голос.

2. Такий вихователь чітко знає, що правильно, а що ні. Він розумний, але може діяти тільки так, і аж ніяк інакше, тому що вважає такі дії єдиноправильними. У повсякденному спілкуванні, під час поширених побутових конфліктів, такий вихователь вважає все незрозуміле йому однозначно неправильним (як наслідок – відсутність у дітей ініціативності, самостійності, допитливості й емоційності).
3. Байдужа і до дітей, і до довколишнього світу, за фізичної присутності практично відсутня. У групі її не видно й не чути, діти «надані самі собі». Її спілкування з дітьми має абсолютно формальний характер, діти не вміють зайняти себе, у них відсутня потреба в нових відчуттях. Наслідок – діти стають такими ж байдужими до всього, що їх оточує.
4. Турботлива, уважна, завжди тривожиться, всюди вбачає приховану небезпеку, ні на хвилину не залишає дітей без уваги і контролю. Усе розкаже, все покаже, розжує і в рот покладе. У результаті у дітей зникає необхідність діяти самостійно. Невпевненість у своїх силах, низька самооцінка, тривожність, лінь вихованців – ось наслідки такої педагогічної позиції.
5. Красуня, позбавлена любові і прихильності до дітей. Її головне бажання – керувати маленькими Каями. Вона домагається підпорядкування, маніпулюючи почуттями, підмінюючи активне природне життя зовні привабливим, але, по суті, марним гаянням часу. Як наслідок – емоційна байдужість, жорстокість, безініціативність вихованців.
6. Різнобічно розвинена, ерудована, тактовна. Знає потреби дітей. У спілкуванні природна й емоційна, гнучко змінює позиції в різних ситуаціях. Головне – любить дітей! Навчання здійснює настільки природно, що вони цього не помічають, використовуючи гру і проблемні ситуації в повсякденному житті.

Як ви думаєте, яка з перелічених позицій найбільш повно сприяє розвитку емоційної, комунікативної, самостійної особистості дитини і чому? Запропонована класифікація висвітлює особливості основних педагогічних позицій. Важливо, що «чистих» типів темпераменту, «чистих» педагогічних позицій не буває, можна виділити лише здатність до певної з них.

Нами були виокремлені завдання щодо формування соціально-комунікативних умінь дітей:

- 1) підбір та апробація ігрових завдань щодо визначення рівня соціально-комунікативної компетенції у старших дошкільників;

- 2) визначення основних напрямів педагогічної діяльності з формування соціально-комунікативних умінь у вихованців: сприйняття однолітка як об'єкта, усвідомлення себе суб'єктом спілкування і взаємодії;
- 3) розвиток у дитини здатності сприймати різноманітні комунікативні засоби (візуальні, емоційно-мімічні, жестові, словесні тощо).

Гра відображаючи соціальне життя, істотно впливає на різнобічний розвиток дитини. Ігровий колектив – це своєрідний соціальний організм із певними відносинами співробітництва, відповідними навичками спілкування. Вважаємо, що спостереження за тим, як дитина грається, є найбільш доступним для вихователів і достовірним діагностичним методом визначення рівня її соціально-комунікативних умінь. Саме угрі ефективно виховується вміння жити і діяти спільно, надавати допомогу один одному, формується почуття колективізму, відповідальності за свої дії. Гра розвиває у дитини старшого дошкільного віку здібності до сприйняття різних комунікативних засобів вербального і невербального спілкування. Ігри та вправи на розвиток соціально-комунікативних навичок у старших дошкільників вчать їх співпрацювати, активно слухати, аналізувати інформацію, говорити самому.

Пропонуємо вам гру *«Розмова через скло»* на розвиток умінь використовувати невербальні засоби спілкування – міміку і жести.

Вихователі стають один навпроти одного. Їм потрібно уявити, що між ними товсте скло, яке не пропускає звуку. Одній групі дітей потрібно буде жестами передати якусь інформацію (наприклад, *«Ти забув надіти шапку»*, *«Мені холодно»*, *«Я хочу пити...»*), а іншій групі необхідно вербально відтворити отримане повідомлення.

А тепер проведемо гру на розвиток вербальної комунікації *«Що у скриньці?»*.

Приладдя: скринька, різні предмети. Вихователь ставить на стіл скриньку, всередині якої міститься який-небудь предмет. За допомогою лічилки вибирається ведучий. Він заглядає у скриньку. Інші учасники задають питання ведучому про колір, форму, призначення предмета, що лежить у скрині. Ведучому треба відповідати на всі питання словами «так» або «ні». Той, хто першим угадає, що лежить у скриньці, стає ведучим. Вихователь кладе у скриньку інший предмет, гра поновлюється.

Таким чином, ми запропонували вам проект моделі комплексної роботи у ДНЗ, яка містить три основні розділи:

- 1) соціально-комунікативна компетентність педагога;
- 2) соціально-комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку;
- 3) партнерство і співпраця із сім'єю.

Розвиток соціально-комунікативної компетенції старших дошкільнят здійснюється в різних видах діяльності – спільної (вихователя і дітей) та самостійної (дітей).

Напрями роботи з дітьми старшого дошкільного віку в умовах ЗДО:

- формування у старших дошкільників уміння співпрацювати на занятті;
- організація сюжетно-рольових, режисерських та комунікативних ігор.

Усі перелічені напрями сприяють активізації співпраці з однолітками, формуванню дружніх стосунків дітей з розвитку їхньої емоційної сфери. Для їх реалізації дуже важливе значення має організація розвивального освітнього середовища і створення умов психологічної комфортності старших дошкільників. З огляду на комплексний підхід до розвитку соціально-комунікативних навичок дітей, не можна забувати про такий важливий аспект, як партнерство і співпраця із сім'єю, що передбачає:

- 1) підвищення батьківської компетентності в розумінні внутрішніх переживань і потреб дитини;
- 2) поліпшення рефлексії взаємин батьків та дитини;
- 3) вироблення нових навичок взаємодії з дитиною, збільшення часу спільного проведення часу батьками і дітьми;
- 4) активізація комунікації в сім'ї.

Перший досвід спілкування дитина отримує саме в сім'ї. І від успішності цієї взаємодії залежить подальший розвиток дитячої особистості. Колективу ДНЗ необхідно тісно співпрацювати з батьками в усіх напрямках: проводити різноманітні консультації, семінари-практикуми, запрошувати батьків гратися разом з дітьми у групі.

Підсумок семінару. Процеси спілкування та взаємовідносин – дуже складні і суперечливі. Ми щодня взаємодіємо один з одним, спілкуємося, часом не замислюючись про те, де і як застосувати певні прийоми, що підвищують ефективність цих процесів. Якщо і замислюємося, не завжди виходить. А це означає, що тема формування соціально-комунікативної компетенції залишається актуальною на всіх етапах становлення особистості (незнання, знання, застосування знань).

Шановні колеги, дякую за увагу й активну участь.

Додаток Д

Методичні рекомендації з керівництва сюжетно-рольовою грою для вихователів старшої групи ЗДО

- Необхідно стати рівноправним партнером у грі вихованців.
- Головним завданням вважати спонукання дітей до фантазування, вигадок і творчості, часто використовувати гру з незавершеним (відкритим) кінцем.
- При обговоренні гри забезпечити право кожного бажаного відверто висловити своє бачення можливого розвитку її сюжету, розподілу ролей тощо. Підтримувати вдалі пропозиції, пробуджувати ініціативу, вчити старших дошкільників бути справедливими і порядними.

- Упродовж гри спонукати вихованців до активного діалогу. Стимулювати поступовий і природний перехід від предметно-ігрових дій до рольової взаємодії партнерів.
- Вносити нові ідеї, елементи творчості у будь-яку гру, підтримуючи ініціативу і пропозиції дітей. Акцентувати їх увагу не на деталізації рольових дій, а на оригінальному, нетрадиційному розвитку сюжету.
- Не вимагати від дітей буквально максимального натуралістичного копіювання довколишньої дійсності. Що більше вигадки у грі, то цікавішою і привабливішою вона видається старшим дошкільникам.
- Під час гри вчити вихованців орієнтуватися на особливості партнера, на необхідність урахувувати його думки й інтереси. Співвідносити власні потреби з бажаннями інших гравців.
- Постійно урізноманітнювати ігрові сюжети не тільки реалістичною тематикою, а й фантастично-казковою, оскільки ігри останнього різновиду найбільше стимулюють розвиток дитячої творчості.
- Із виховною метою практикувати ігрові ситуації, що передбачають корекцію негативних та закріплення позитивних рис характеру дітей старшого дошкільного віку.
- Ніколи і ні за яких умов не вдаватися до насильства, не виконувати за дітей те, що вони спроможні робити самі (фантазувати, вигадувати нову гру). Мудро й тактовно керувати грою, спрямовувати інтелектуальні зусилля вихованців на розвиток насамперед уяви, стимулювати конструктивні прояви дитячої ігрової творчості.

Додаток Е

Розвивальна програма

«Соціалізація старших дошкільників засобами творчих ігор»

Мета: використання творчих ігор як засобу соціалізації у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет: комунікативна та соціальна сфери старших дошкільників.

Об'єкт: діти старшого дошкільного віку.

Завдання:

- формування навиків групової взаємодії та соціальної довіри;
- вироблення вміння домовлятися;
- розвиток комунікативних навичок.

Етапи реалізації програми:

1. Проведення індивідуальної діагностики дітей (вересень – жовтень).
2. Розвивальна програма:
 - а) ознайомлення з результатами діагностування педагогічних працівників ДНЗ (листопад);
 - б) проведення відповідних занять (грудень – березень);
 - в) контрольна діагностика дітей старшого дошкільного віку з метою визначення зміни рівня соціалізації.

Засоби: дитячі ігри, спрямовані на згуртування групи, розвиток навиків спілкування, здатності до емоційної децентрації.

Форма організації занять: групова.

Цикл: 30 занять.

Частота проведення занять: двічі на тиждень.

Тривалість заняття: 25 – 30 хвилин.

Зміст ігрових занять

Заняття № 1

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці одночасно вітаються вголос: «Привіт!».

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з однокласниками).

Гра «Життя в лісі»

Мета: розвиток уміння налагоджувати контакт, усунення моральної і психічної відокремленості дітей через фізичні (тілесні) контакти.

Інструкція. Дорослий сідає на підлогу і розсаджує дітей навколо себе. «Пограймося у диких звірів. Вони не знають людської мови. Але ж їм треба якось спілкуватися, тому ми придумали для цього особливі засоби. Коли хочемо привітатися, тремося один об одного носами (вихователь показує, як це робити, підходячи до кожної дитини); замість запитання «Як справи?» ляскаємо своєю долонею по долоні іншого (демонструє); якщо все добре, кладемо свою голову на плече іншому; а при потребі висловити іншому свою дружбу і любов – тремося об нього головою (демонструє); Готові? Тоді – почали. Зараз – ранок, ви тільки що прокинулися, виглянуло сонечко».

Подальший хід гри ведучий може обирати довільно (наприклад, подув холодний вітер і тварини ховаються від нього, притулившись один до одного; звірята ходять один до одного в гості; чистять свої шкірки і т. д.). При цьому важливо стежити за тим, щоб діти не розмовляли між собою.

Гра «Будь ласка»

Мета: вироблення навички використовувати «чарівні» слова ввічливості.

Інструкція. Усі стають у коло. Ведучий показує різні рухи, а діти мають їх повторити лише в тому разі, якщо він додав слово «будь ласка». Хто помиляється – вибуває з гри.

Гра «Склади картинку»

Мета: розвивати взаємодію.

Інструкція. Дітей групують так, аби кожному дати деталь від розрізаної картинки. Кожна група має з частинок («пазлів») скласти картинку. Можна ввести елемент змагання.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх визначити, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так чином, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки в так, аби пальці торкнулися сусіда, посміхаються і говорять: «До побачення!».

Заняття № 2

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, формувати теплу атмосферу взаємної приязні і привітності.

Інструкція. Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітися його теплом і з посмішкою вручити своєму другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, вихователь звертає увагу на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, «виріс» і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен «ловить» часточки його тепла.

Гра: «Переходи»

Мета: формувати уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Діти сидять у колі. Вихователь просить їх уважно подивитися один на одного: «У кожного з вас волосся відрізняється за кольором. Тепер поміняйтеся місцями так, щоб крайнім праворуч, ось на іншому стільці, сидів найбільш темноволосий, поруч з ним – у кого темніше, а крайнім праворуч, на цьому стільці, сидів той, у кого темне волосся. Ніяких гучних обговорень! Розпочали!». Дорослий допомагає гравцям, підходить до кожного з них, торкається їх волосся, радиться з іншими, куди його посадити, і т. д.

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з одногрупниками).

Розв'язання проблемних ситуацій

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Інструкція. Діти стоять у колі. Ведучий за чергою кидає їм м'яча та запитує про те, як допомогти:

- а) маленькій дитині, яка загубила м'яча;
- б) мамі, котра повернулася з роботи дуже втомленою;
- в) другові, що зламав іграшку;
- г) бабусі, яка несе важку сумку;
- г) друзям, які посварилися.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх з'ясувати, яке завдання сьогодні було найважчим. Діти по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 3

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери щирості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вміли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вміли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до

цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколисують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Скажи ввічливе слово»

Мета: навчання позитивного вербального спілкування.

Інструкція. Ведучий кидає м'яч і говорить ввічливе слово тому, кому кинув м'яч. Потім діти по колу «передають» м'яча один одному і водночас говорять ввічливі слова, по колу називають один одного ласкавими іменами.

Гра «Знайди пару»

Мета: закріплювати знання вихованців про емоції.

Інструкція. Діти отримують піктограми, до яких вони мають дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі.

Гра «Розсміши сумного друга»

Мета: виховувати доброзичливе та уважне ставлення до інших.

Інструкція. Діти за чергою грають роль «сумного» друга. Решта одногрупників намагаються його розвеселити різними способами (танцюють, корчать смішні гримаси, погладжують, дивляться і посміхаються).

Гра «Магазин іграшок»

Мета: закріплення навичок ввічливого спілкування.

Інструкція. Одна дитина – «продавець», решта – «покупці». Потрібно стежити за тим, чи вітаються гравці, коли заходять до «магазину», чи правильно звертаються до «продавця», чи дякують за «покупку», прощаються. «Продавець» також має бути привітним і ввічливим.

Гра «Посмішка по колу»

Мета: формування доброзичливості у групі, позитивного налаштування дітей на спілкування.

Інструкція. Діти сідають у коло, беруться за руки, дивляться сусідові в очі і мовчки дарують йому посмішку. І так за чергою.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 4

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Комплімент»

Мета: розвивати комунікабельність, доброзичливе ставлення один до одного.

Інструкція. Ведучий пояснює дітям значення слова «комплімент». Вони сідають у коло, передають м'ячик по колу, говорячи компліменти одне одному. Бажано вчити дошкільників описувати не тільки зовнішній вигляд, а й називати позитивні риси характеру своїх друзів. Дитина, якій сказали комплімент, дякує. Якщо дітям важко висловити комплімент, то це має зробити ведучий.

Гра «Заборонені рухи»

Гра: «Переходи»

Мета: формувати уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Діти сидять у колі. Вихователь просить їх уважно подивитися один на одного: «У кожного з вас волосся відрізняється за кольором. Тепер поміняйтеся місцями так, щоб крайнім праворуч, ось на іншому стільці, сидів найбільш темноволосий, поруч з ним – у кого темніше, а крайнім праворуч, на цьому стільці, сидів той, у кого темне волосся. Ніяких гучних обговорень! Розпочали!». Дорослий допомагає гравцям, підходить до кожного з них, торкається їх волосся, радиться з іншими, куди його посадити, і т. д.

Інструкція. Учасники об'єднуються у пари. Спочатку вони ходять по кімнаті, за сигналом зупиняються, вітаються одне з одним за допомогою їх, кладуть руки на плечі одне одному, дивляться в очі партнерові, посміхаються, прощаються.

Гра «Сороканіжка»

Мета: розвиток уміння дошкільників взаємодіяти.

Інструкція. Дітей розсаджують на підлогу і говорять: «Уявіть, як складно жити сороканіжці, адже у неї аж 40 кінцівок! Завжди існує небезпека заплутатися. Пограймося в сороканіжку! Встаньте навколішки і покладіть руки на плечі сусіда. Тепер розпочинаємо рухатися. Спочатку повільно, щоб не заплутатися. А тепер – трохи швидше». Основне завдання – залишатися «цілою сороканіжкою», не розірвати її довгого «тіла» ».

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери ширості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вміли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вміли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколискують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Відгадай»

Мета: тренування уваги дошкільників та формування уміння визначати стан людини за мімікою і пантомімікою.

Інструкція: Вибирається ведучий. Діти сідають у ряд обличчям до нього. За спинами передається невеликий м'ячик або інший предмет. За виразом обличчя і за позою ведучий має вгадати, в кого перебуває м'яч.

Гра «Мозаїка в парах»

Мета: спонукати дітей уважно і турботливо ставитися до однолітків.

Інструкція. Кожна пара дітей отримує мозаїку, деталі якої діляться між ними порівну. Завдання – скласти спільну картинку. Для цього необхідно визначити її зміст, розподілити зусилля, враховувати і продовжувати дії партнера. Після завершення роботи кожна картинка показується всім іншим, і ті вгадують, що зображено.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Чарівні окуляри»

Мета: вчити дітей не зосереджуватися на зовнішніх рисах однолітка, а «бачити» позитивні риси його характеру.

Інструкція. Дітям пропонують одягти «чарівні» окуляри, які дають змогу виразно простежити найкращі їх внутрішні риси, які ми зазвичай непомічаємо. Гравців просять уважно подивитись крізь окуляри на всіх присутніх і спробувати розглядити якомога більше хороших якостей в кожному. Діти мають розповісти про те, що показали їм «чарівні» окуляри.

Гра «Дзеркало»

Мета: розвивати спостережливість дітей, уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Вибирається ведучий, який буцімто прийшов до магазину дзеркал. Ведучий встає в центр кола, а діти «дзеркала» його оточують. Ведучий показує якийсь рух, а дзеркала «повторюють». Після цього гравці формують пари і виступають перед рештою учасників.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: усвідомлення важливості правильного грамотного мовлення для спілкування.

Інструкція. Діти сідають «у ряд». Перша дитина загадує якесь слово. Завдання – сказати його ланцюжком якомога швидше і тихіше, шепочучи на вухо один одному. У кінці гри перший і останній учасники вимовляють перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють, наскільки змінився зміст слова.

Гра «Тільки разом»

Мета: розвиток вміння дошкільників налагоджувати контакт із партнером по грі.

Інструкція. Діти стають парами і разом тримають м'яч (кожна дитина намагається тримати м'яч обома руками). За командою гравці мають одночасно присісти, намагаючись не випустити м'яча з рук, пройти по групі, пострибати. Завдання – навчитися діяти узгоджено, не впустити м'яча.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Тренування емоцій»

Мета: розвиток уміння вихованців розрізняти міміку, самостійно правильно використовувати її для вираження власних різних емоційних станів.

Інструкція. Дітей просять насупитись, як осіння хмара; сердита людина; зла чарівниця. Посміхнутися, як кіт на сонці; саме сонце; хитра лисиця; радісна дитина. Розгніватися як дитина, в котрої забрали іграшку; два барани на містку; людина, яку штовхнули. Злякатися, як дитина, що загубилася в лісі; кошеня, на яке гавкає пес.

Гра «Сонце, море і пісок»

Мета: Навчити передавати інформацію різними способами.

Інструкція. Діти діляться на пари і сідають на підлогу один за другим. Той, хто сидить позаду – це крейда, а той, хто спереду – дошка для малювання. Крейда буде малювати на дошці, а дошка має уявити, як виглядає картина, намальована на спині. Наприклад, намалювати море, сонце, пісок, хвилі на морі, кораблик.

Рольове розігрування ситуацій

Мета: розвивати вміння вступати в розмову, обмінюватись почуттями, переживаннями, емоційно і змістовно висловлювати свої думки.

Інструкція. Дітям пропонують розіграти наступні ситуації:

В групі з'явився новий хлопчик (дівчинка), і ти залишився з ним наодинці. Що ти буде робити?

Образили твого товариша, а ти опинився поруч. Що ти будеш робити?

В тебе загубилась іграшка в садку. Що ти будеш робити?

Мета: закріплення вміння вихованців застосовувати ввічливі слова, розвивати їх емпатію.

Інструкція. Дітям пропонують інсценізувати певні ігрові ситуації:

Ти брав участь у змаганні, зайняв перше місце, а твій друг був майже останнім. Твої дії, слова стосовно товариша?

Мама принесла три апельсини – тобі і твоєму другу. Як ти їх поділиш? Чому саме так?

Діти бавляться в цікаву гру, а ти запізнився. Попроси, щоб тебе прийняли до гри. Що ти зробиш, коли тобі відмовлять?

Гра «Кухарі»

Мета: розвиток у старших дошкільників уміння взаємодіяти, усвідомлювати свою приналежність до групи, а також комунікативних навиків.

Інструкція. Діти стають у коло – це «каструля» або «миска». Потім гравці домовляються, що вони будуть «готувати» – суп, салат, компот тощо. Кожен загадує, яким інгредієнтом він буде. Дорослий називає певний

компонент і названий заскакує до кола (і так далі – за чергою). Коли всі діти знову опиняться в одному колі, гра припиняється. Можна готувати нову «страву», або виконувати якісь дії з «продуктами»: різати, солити, поливати, перемішувати, тощо.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 8

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Хвилі»

Мета: розвивати уяву дітей, їх уміння передавати емоції.

Інструкція: Ведучий називає за чергою ту чи ту емоцію або почуття і пропонує учасникам перетворитися на морські хвилі і за допомогою стрічок зобразити: хвилі радості, хвилі гніву, хвилі страху тощо.

Гра «Тиха розмова»

Мета: формувати вміння вихованців передавати певну інформацію невербальним способом.

Інструкція: Гравці сідають у коло. Завдання – невербально повідомити обраному партнерові фразу, яку ведучий раніше шепнув дитині на вухо. Кожен за чергою виконує своє завдання без слів. Решта учасників спостерігають і вгадують «сказану» фразу.

Гра «Ланцюжок слів»

Мета: формування вміння дітей активно й уважно слухати.

Інструкція. Учасники сідають у коло. Вибирається ведучий. Він загадує і називає 3 – 5 слів. Потім вказує на дитину, яка буде повторювати слова в заданій послідовності. Потім ведучий змінюється – і гра повторюється.

Гра «Колективний малюнок»

Мета: формування у вихованців уміння взаємодіяти в колективі.

Інструкція. Дітям пропонують спільне малювання на великому аркуші паперу. Ведучий дає завдання вгадати «свою країну» і намалювати її. Кожен гравець малює те, що хоче.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 9

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Азбука чомучок»

Мета: розвивати у старших дошкільників вміння формувати запитання.

Інструкція. Діти сідають у коло. Педагог говорить: «Вам потрібно ставити запитання так, щоб перше слово ваше розпочалося з однієї букви абетки. Запитання будемо ставити за чергою. Учасник, який зіб'ється, вибуває з гри». Наприклад: А – «Абрикос – це овоч чи фрукт?»; Б – «Білка живе на дереві чи у траві?». Для підказування букв вихователь тримає в руках таблицю з написаним алфавітом.

Гра «Закінчи речення»

Мета: розвивати вміння аналізувати свої почуття, вербалізувати переживання.

Інструкція. Дітям пропонують закінчити вислови: «Мені буває сумно, коли ...», «Якщо ...– я радію», «Мені буває соромно, за умови ...», «Я гніваюсь, коли ...».

Гра «Що було б, якби я...»

Мета: вчити дітей конструювати текст, переробляти наявну інформацію.

Інструкція. Гравці сідають у коло. Ведучий говорить: «Діти, уявіть, що ви зустріли чарівницю, яка може перетворити вас на будь-кого, але ви маєте пояснити свій вибір».

Гра «Капітан»

Мета: розвивати у вихованців уміння планувати діяльність, відповідальність, згуртувати у дитячий колектив.

Інструкція. Дітям пропонують пограти в капітана. Ним може бути кожен, хто захоче, за чергою. Завдання капітана – перевезти якомога більше пасажирів на своєму «кораблі» («корабель» – приставлені спинками два стільці). Капітан по одному має проводити пасажирів і розміщувати їх на «кораблі» так, щоб ніхто з них не торкався ногами землі і не впав. Коли залишається місце для одного пасажирів, капітан сам сідає і командує: «Вперед!». Засікається час – 1 хв., протягом якої жоден пасажир не повинен упасти «за борт», тобто торкнутися підлоги руками або ногами. Потім

«капітан» рахує кількість перевезених пасажирів і міняється роллю. Ведучий стоїть біля «корабля» і страхує дітей.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 10

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Знайомство»

Мета: вчити дітей точно передавати свої думки.

Інструкція. Вибирається ведучий, який розглядає картинку із зображенням казкового персонажа, не показуючи її дітям. Після цього він має описати побачене, розпочинаючи приблизно так: «Я хочу познайомити вас зі моїм другом ...».

Дитина, котра першою здогадалася, який казковий персонаж зображено на картинці, стає ведучим – і гра продовжується.

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери щирості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вміли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вміли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколискують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Побудуємо місто»

Мета: розвивати вміння старших дошкільників сприймати і передавати інформацію.

Інструкція. Вибирають серед гравців «архітектора» і «начальника будівництва». Завдання першого – розповісти «начальнику будівництва», яке місто треба будувати. Наприклад: «У центрі міста має бути двоповерховий торговий центр. Справа від торгового центру – вулиця з житловими будинками. На сусідній вулиці – магазин і школа. На околиці – лікарня».

«Начальник будівництва», враховуючи особистісні властивості інших гравців, розподіляє ролі і пояснює кожному учаснику, що і як він «будуватиме». Коли будівництво буде завершено, «начальник будівництва» дякує за роботу, а «архітектор» оцінює якість зробленого.

Гра «Іграшка»

Мета: рольове програвання ситуацій, відпрацювання навиків ефективної взаємодії, емпатії.

Інструкція. Гра проводиться в парах: один гравець – має красиву й улюблену іграшку, інший хоче погратися з нею. Завдання – вмовити господаря іграшки дати нею погратися. Як тільки власник іграшки віддає її партнеру, гра переривається і дитина пояснює, чому вона віддала іграшку, що відчувала при цьому.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».